

ТРИБУНА УКРАЇНИ

Завдання „Трибуни України”. — С. Торнтон—В шуканях виходу. П. Чижевський—Відбудова України і закордонні капітали. О. Саліковський — На історичнім роздріжжю. С. Русова — Чому я опинилася на еміграції. А. Лукашевич—Українська еміграція в Польщі. О. Осенко—Українська еміграція в Чехословаччині. Д. Дорошенко—Літературне життя на еміграції. На сучасні теми: О. Пачевський—Національно освіта на чужині. О. Хоменко—Зізд еміграції. С. Т. — Військові пляни Москви. Я. Правобережець — Серед руїни і могил. — Нові книжки.—З Українського життя. — Ріжні вісти.

Березень

1923 р.

Ч 1.

Ціна 3000 мк.п.

Ціни в валюті німецькій, чеській й інш. дивись на відвороті.

Зміст.

	Ст.
Завдання Трибуни України	1
В шуканнях виходу — С. Торнтон	4
Відбудова України і закордонні кріпіали - П. Чижевський .	6
На історичнім роздоріжжю (із записів емігранта) -- О. Саліковський	9
Чому я олінилась на еміграції — С. Русова	14
Українська еміграція в Польщі — А. Лукашевич	17
Українська еміграція в Чехословаччині — О. Осенко	.
Літературне життя на еміграції — Д. Дорошенко	.
На сучасні теми:	
Зізд еміграції — О. Хоменко	33
Національна освіта на чужині — О. Пачевський	35
Військові пляни Москви — С. Т.	38
Серед руїни і могил (оповідання біженця з України) Я. Правобережець	38
Нові книжки: О. Єфименко. Історія українського народу - В. Зайкин. Нова Україна --- Місячник письменства і літератури — О.П.	
Le moniteur Ukrainien — В. Окша. І. Зубенко. Наші лицарі і мученики С. Т. К. Н. Соколов. Правленіе генерала Деникина. S. T. Aleksander Lednicki - П. Ч.	41
Літературно-видавнича справа на Україні	46
З українського життя	48

=====

Ціна в Польщі --- 3.000 мар. н., Чехословаччині --- 5 кор. чес., Німеччині --- 1500 мар. пім., Румунії --- 30 лей, Австрії --- 5.000 кор. австр. Франції і Бельгії --- 3 фр., Америці --- 20 цент.

Листування в справах „Трибуна України“ надсилати на адресу A. Salikowski, Warszawa, Ochota, Opraczevska 44.

Ч 1.

Березень 1923 р.

ТРИБУНА УКРАЇНИ

НЕПЕРІОДИЧНИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Завдання „Трибуни України“.

Наша політична еміграція за кордоном давно вже відчуває відсутність органу преси, який служивби для неї інформаційним центром в справах державних, культурних та організаційних, який разом з тим уявлявби з себе трибуну, для вислову незалежної громадської думки в пекучих питаннях нашого існування. Безумовно найбільш відповідалаб цій потребі щоденна газета, як то ми вже знаємо з досвіду „Української Трибуни“, але на жаль в сучасний момент видання щоденного органу вимагає величезних коштів, яких ми не маємо. Доводиться зупинитися на іншому типі, а саме на неперіодичному журналі—як що дозволено буде так висловитися. Цей неперіодичний поки що орган буде при першій можливості перетворено в тижневик чи принаймні двотижневик.

Що торкається головних завдань нового органу, то вони сами собою випливають з сучасного становища нашої політичної еміграції. Принаймні девять десятих її залишило рідні терени під прапором У. Н. Р. І в міру сил своїх продовжувало і на еміграції боротьбу за незалежну українську державність в демократично-республіканській формі. Чимало помилок було зроблено нами в нашій минулій державно-будівничій праці, чимало імперативних вказівок і корективів поставила перед нами сувора дійсність, і тому на перше місце в нашему органі повинні ми висунути питання нашої державної ідеології і практики, пильний перегляд та переоцінку тих принципів, форм і засобів, які в своїм комплексі повинні складати з одного боку наш національно-державний світогляд, а з другого—майбутню нашу державну, громадську і адміністративну систему.

Ми не будемо забігати наперед і передрішати конкретні моменти зазначених зараз питань, але мусимо підкреслити де-які основні думки що до цієї справи.

Головною тезою для нас уявляється необхідність поставити інтереси держави вище інтересів партій та підпорядкувати їх загально-національним інтересам принаймні аж доти, доки підвалини держави стануть настільки міцними, щоб витримати небезпеки, які випливають для державного організма з загострення партійної боротьби і громадських конфліктів. Не нова це думка для нашого громадянства. Воно добре знає, що в минулому чимало грішило в цьому відношенню, ослабляючи тим самим свою відпорну силу, якої так багато йому треба було в період чисто мілітарної боротьби і за браком якої вони заломилося серед неїмовірно тяжких обставин революційного харак-

теру. Але й досі ще далеко не закінчена ревізійна праця що до хиб і помилок минулого, і редакція охоче дасть місце статтям дотичним цієї болючої теми, якими б уразливими для нашої національної самоповаги ті статті не були—звичайно коли вони будуть продиктовані бажанням у помилках минулого знайти творчі вказівки для майбутнього, а не будуть уявляти собою тільки „критики для критики“.

Ми певні, що зазначений шлях консолідації суспільства цілковито відповідає не тільки інтересам української нації, але й вимогам її. Всі дані промовляють за те, що народ наш хоче своєї власної національної влади і в піднесення її над усі інші інтереси — групові й часткові — бачить єдино правильний шлях для державного будівництва в сучасний момент. З другого боку лише цей шлях консолідації під егідою ясної і спільної державної ідеї може зміцнити нашу питому вагу в міжнародних політичних комбінаціях. Тут ми мусимо знайти собі певне місце для того, щоб великі події не пронеслися над нами і по за нами, і щоб ми змогли в цій справі виконати перед українською нацією той обовязок, що його вона покладає на політичну еміграцію, сама перебуваючи в тисках чужої московської влади. Ми мусимо весь час памятати, що без нас ніякий інший чинник український чесно виконати того обовязку не може.

Що торкається мети, до якої провадять зазначені зараз шляхи, то разом з значною більшістю нації ми гадаємо, що метою нашою повинно бути народоправство, і обґрунтуванню цієї державної ідеольогії в українських національних умовах мусимо ми присвятити як найбільше уваги і праці. Редакція тримається думки, що широка дискусія на зазначену тему допоможе кристалізації поглядів на першорядні моменти нашого державного життя, в яких на жаль у нас ще панує неясність, заплутаність та суперечність.

Несчислимі жертви приніс наш народ і наше суспільство взагалі на олтар рідної державності і ще не одну жертву доведеться принести в майбутньому, але цей тернистий шлях може мати своє віправдання лише при тій умові, коли мета, до якої він провадить—незалежна українська держава—дасть щастя свому будівничому, себто українському народові, дасть реальні, життєві цінності мільйонам люду, що заселяють простори України. Не людина для суботи, але субота для людини. Отже ми повинні мислити нашу державність в найтіснішому звязку з тими завданнями відбудови зруйнованого комунізмом українського життя, які повстануть перед нами з першого ж моменту нашого повороту на батьківщину. Питання господарчої відбудови краю і зокрема відбудови нашого хліборобства, що вернулося до архаїчної своєї стадії, нашої промисловости, що майже остаточно зникла, нашої культури взагалі, що в усіх своїх галузях тяжко занепала—ото буде другим завданням нашого органу. В першу чергу це завдання вимагає опрацьовання компетентними знавцями провізоричного програму для направи. Ні уряд, який він не бувби, ні громадянство без цього програму не можуть приступити до праці відбудови. Хай цей програм не об'їме цілковито і не вичерпає питання, проте праця, в цьому напрямку пророблена, не пропаде марно, а навпаки дасть певний матеріял, а

може й витичні лінії для реставраційно—господарчої справи в державнім маштабі. Надаючи цій справі першорядного значіння, редакція „Трибуни“ охоче уділятиме місця і принципіальним статтям на тему господарчої відбудови, і тим, що матимуть своєю метою висвітлити окремі галузі її.

Але чи швидко ми повернемося на батьківщину для тої будівничої праці? Це питання вогненними літерами горить у свідомості кожного з тих, хто не втратив віри в перемогу нашої справи. На превеликий жаль де-хто з нас вже зневірився, вже занеслився, вже захистався... Здебільшого це ті, кого лише революційна хвиля прибила до нашого національно-державного корабля, хто легкою прогулянкою уявляв собі величезний історичний процес відродження держави, до щенту знищеної ворогом в далекому минулому. В своїх відновлених паростках ця державність і нині оточена лютими ворогами, але тепер вже не може бути сумніву, що нема тої сили, якаб це нове життя знищити могла. І горе маловірним: вони залишаться в пригрому і гіркуму стані,—як ті діви, що заснули, не дочекавши молодого. Він уже йде, він близько... Недавній оптимізм завів нас. Ми жили надією, навіть певністю, що не сьогодня то завтра повернемо на Україну, і тому дуже мало робили для організації своїх громадських сил на еміграції та для здобуття засобів, які конче потрібні нам в справі відбудови батьківщини. Не слід нам кидатися в протележну скрайність і піддаватися пессимізові. Ворог наш гине сам від себе, він уже став майже трупом, якому приречено загибель невблаганою історією. Хай рік, хай два, хай навіть п'ять років протягнеться агонія ворога—ми мусимо памятати, що на наші сили покладає надію те суспільство наше, яке оці роки перебувало під владою руйнуючої московської стихії, якого завалив собою отой труп гниючий. Тут, за кордоном, ми маємо можливість зберегти й розвинути наші культурні здобутки, можемо озброїтися науково і технічно, принести звідси з собою свому народові, не тільки витревалість в своїх національно-державних позиціях, але й наукові та культурно - технічні скарби і засоби.

Вчитися, культурно працювати, утворювати нові цінності—освітні, наукові, літературні, художні—ото в тепер наше пильне завдання, якого ми можемо в потрібній мірі сяягнути лише при умові широкої раціональної організації емігрантських сил, тепер дуже розпорощених і в деяких верствах здеморалізованих та здеорієнтованих. Боротьба з цею деморалізацією і широке обмірковання питань культурної праці та організаційних заходів для обєднання і координації громадських сил, для раціональної постановки справ громадської допомоги, для поліпшення правного становища еміграції і т. д. —усе це буде зосереджувати на собі не меншу увагу редакції, ніж попередні точки нашого програму.

Якоюб ріжноманітною що до свого партійного складу не була наша еміграція, а проте у неї є більше того, що лучить, а не роздроблює, більш цементуючого ніж розриваючого. І це треба використати та розгорнути, фіксуючи увагу еміграційного громадянства на тім, що під поглядом організаційних завдань також буlob надзвичайно шкід-

ливим заганятися в однобоку позицію неясного, голого культурництва. Цілком нехтуючи наші політичні ідеали та завдання, ігноруючи ті національно-державні здобутки, які ми з такими тяжкими жертвами придбали за час нашої боротьби, ми ступили на нездоровий, недосконалений і марнотратний шлях в наслідках своїх дуже небезпечний для національної дисципліни. А дисципліна, особливо в умовах еміграції, являється елементом конче потрібним, коли ми не хочемо розгубитися як отара в степу. Цього регулятивного імперативу не повинні від нас заслоняти жадні теорії та змагання окремих осіб чи випадкових обеднань.

На такій позиції буде стояти „Трибуна України“ і на цьому пункті свого програму вона бажалаб найбільшого контакту з своїми читачами, найширшого з їх боку співробітництва. Ми гадаємо, що тільки маючи тісний і широкий контакт зі своєю авдіторією, ми зможемо встановити ті організаційні методи і форми, які найдоцільніше приведуть нас до нашої спільної мети.

Отже чекаємо не тільки на матеріальну підпомогу новому нашому органові з боку еміграції, але й на близчу ідейну участь у ньому всіх, кому світить ідеал вільної і незалежної України.

Редакція.

В шуканнях виходу.

Сучасне становище Європи завдає величного клопоту поважним економістам. Проф. Кассель, радник Ліги Націй, скептично оцінює сьогодняшню ситуацію. Відомий Кейнс, в праці своїй „A revision of the Treaty“, пророкує їй пессимістичне майбутнє в тому разі, коли ухвали Версальського трактату не будуть переглянуті. Бувший прем'єр італійського уряду Нітті в шумливому памфлеті „L'Europa senza pace“, гостро критикуючи нову mapу Європи, „в імя майбутньої Європи“, так само вимагає ревізії Версальських пактів. Англійські публіцисти I. Hobson і H. N. Braj'sdorf перший в „Problemes of a new world“, другий в „After the Peace“ теж убачають дорогу до направи тяжкої європейської ситуації в ревізії Версальського трактату.

Не згоджуючись на цю ревізію, держави—переможниці „алхемичного камню“ до направи шукають на іншому шляху: швидко не буде такого курорта або міста в Європі, якого не ощасливлено було урядженням в ньому чергової конференції і черговим шуканням секрета направи господарчого життя, із норми світовою війною виколаяного і не маючого можливості до тої норми назад повернути. Те, що передчував розумний російський міністер Вітте перед великою війною, а власне тенденцію до господарчого занепаду Європи (Див. його цікаві „Воспоминанія“),—сьогодня, після цієї війни, французький вчений географ А. Деманжон кваліфікує, як „Захід“—кінець ІІ („Le Declin de L'Europe“). Хай в цих кваліфікаціях є перебільшення, але факт залишається фактом: ні з якої іншої війни не виходили й переможці, і переможені так тяжко, як з війни 1914—1918 р.р. І ніколи гоєння ран, в сфері господарчого життя віднесених, не було таким безплодним і нереальним.

Сьогодні можна вже сказати, що ревізія „німецьких репарацій“ не може стати за санацію в цій справі, як думає Кейнс, незалежно вже від того, що до такої ревізії і не дійде в більші часи, як показує військова окупація Францією та Бельгією Рурського району. Так само з допомогою економічно-зруйнованій Європі щось не дуже поспішає багата Америка, не дивлячись на апеляції до її гуманітарних емоцій, не дивлячись на подорожі до Вашингтону і бувших і сучасних європейських міністрів. Та навіть коли Америка виявила більше активного заінтересовання до європейських справ, для чого мається не багато даних, воно могли бути одним із засобів до направи, цілої справи не вирішуючим і не вичерпуючим її. Проблема направи господарчого життя Європи не може бути розвязана без одночасного зужиткування і модерної реколекції чинників, що впливали на це життя в довійськові часи. Ясною річю є, що серед цих чинників відограватиме велике значення участь Сходу Європи в господарчому житті її Заходу. Взаємні стосунки обох частин Європи на ґрунті господарчому остатільки були і будуть міцними, що заступити їх чимсь іншим не дастися. Ось через що всякі проби знайти еквівалент десь в інший географічній площині кінчаються невдачею, незалежно від того чи шукатиме його країна з високою валовою, чи з низькою. Ось через що треба призвати рацію англійському письменнику Уельсові, коли він в своїй книжці „Росія в тумані“ гадає, що „ще велике питання, чи можуть західні держави існувати без російського (термін географічний, - довійськовий); в кожному разі брак його потягне за собою загальний підупад Західної Європи“. Але власне на тому й полягає справа, якої європейські політики та економісти не беруть як слід на увагу, витворюючи ріжні концепції направи господарчого життя її. Схід Європи, чи як до великої війни називали його Росія,—ось уже п'ять років перебуває в перманентній анархії, як політичній, так і господарчій: він увесь цей час майже нічого не продукує для зовнішнього торгу, а тільки з ужитковує. На господарчому тілі Європи країна, де панують большовики, є паразитом, не дивлячись на те, що до панування їх, ця країна уявляла величезні потенції господарчих сирівців і напів фабрикатів, без котрих Європа Західня обійтися не може. Пятилітній досвід комуністичних експериментів в Росії наочно показує, що комуністи не здатні дати собі раду з господарчими завданнями в загально-державному масштабі, а позиція європейських політиків і промисловців, що підписують торговельні умовини з большевицькими комісарами, все більше віддає донкіхотством і дальтонізмом. Там, де немає кредиту, як підстави торговельно-комерційних стосунків, там ніколи не може бути нормального товарообміну. А власне цих умовин ми не бачимо в усіх тих спробах, на які зважуються й окремі європейські промисловці та купці й окремі держави, підписуючи торговельні договори з урядом Совітів. Замісць цього бачимо імпульсивні заходи, уривчасті кроки збуту за золоту готівку, що залишилася ще від старих запасів у большевиків. Такою дорогою провадити комерцію довго не пощастиТЬ, а наслідки подібної роспачливо-імпульсивної торговельної політики дають уже себе відчути. Коли в таких країнах, порівнюючи

високої валюти, як Чехо-Славія, виявляються вони в скороченню продукції і безробіттю, то в країнах низької валюти (Польща—Німеччина) прибирають форму убийчої несталості цілого господарчого життя, а в обох випадках ці явища таєть в собі джерело пертурбації і конфліктів, анархізуючих і руйнуючих існуючі норми життя. Не треба доводити, що все це відповідає програмовим політичним завданням і очікуванням сучасної Москви, бо тільки легковірні політики можуть чекати від большевиків якоїсь еволюції і відмови від своїх принципів. Вони можуть міняти свою тактику, форми і засоби перепровадження принципів, але відмовитися від останніх не можуть.

Сьогоднішній день в господарчому життю Європи—тяжкий. Перспективи завтрашнього—оповіті туманом і млою. Провідних ліній направи не видно. Висовування окремих засобів направи за плутаного становища, як напр. виплата Німеччиною контрибуції, перевгляд тих чи інших „репарацій“, анульовання військових боргів однією державою другій, а всім разом багатими Північними Американськими Штатами,—справи не полагоджує, бо переслідує не загальні потреби європейського континента, а інтереси окремих держав чи певних звязків їх. Не дивно, що при таких умовах виникають небезпечні політичні конфлікти в найбільш несподіваних випадках (Клайпеда, Смірна і т. д.), від яких далі можна сподіватися ще більших несподіванок, загрожуючих європейському вже мирові. Хай ці конфлікти полагоджуються тимчасово, небезпека їх існує, бо існує джерело—ґрунт для них,—і головним чином в отій економично-господарчій безпорадності Європейської ситуації, що так хвилює поважних обсерваторів післявоєнного життя Європи, які, на жаль, не зуміли ще охопити справи в цілому і загально-європейському маштабі і продовжують безсило борратися в часткових паліятивах.*)

З тим більшою увагою повинні ми стежити за розвитком подій на грунті господарських відносин Європи, пам'ятаючи, що з цих подій випливають чини політичні, а до цих останніх українське громадянство і його державна опінія заздалегідь повинні собі виробити та усталити певну позицію.

С. Торnton.

Відбудова України і закордонні қапітали.

Після упадку большевицького панування на Україні зостанеться там велика руїна, яка відсуне назад економічний і культурний стан нашої Батьківщини може на ціле строріччя, а то й більше.

Сільсько-господарська промисловість з усіма своїми галузями—хліборобство, скотарство, птахівництво і т. д.—знаходяться й тепер уже в тяжкому становищі: площа посівів зменшилася на половину, техніка господарча понизилася, сільсько-господарче приладдя не ремонтується вже на протязі кількох років, урожай зменшилися, цукрова промисловість знизилася на 90%.

Ще тяжче становище зустрінемо ми в інших галузях проми-

* Див. статтю Е. Бенеша в „Prager Presse“ на цю тему за лютий місяць.

словості: чавунно-одливочні заводи (ліярні) майже перестали існувати; вугляна промисловість зменшилася більше ніж у 10 раз; транспорт залізничний, річний і морський в повній агонії, звичайні не бруковані шляхи, за браком коней і худоби, використовуються мало.

Далі, ми скрізь бачимо повний занепад ріжних культурних установ від санітарно- медичних до освітніх.

І всю цю руїну мов шапкою накриває повний хаос в грошових відносинах... Гроші майже зникли при звичайному між громадянами обміні товарів, і, замість грошового товарообміну,—громадянство повернулося до так званого натурального обміну прадавніх часів: обмінюють безпосереднє крам на крам—сокиру або косу на пуд жита, віялку на 10 пудів пшениці, фунт сала на 2 фунти меду і т. д.

Але крім руїни матеріальної в спадщину, після більшевиків нам застанеться ще руїна моральна, а також повне безладдя в адміністративно-громадському устрію. І коли прийде до влади законний уряд України, йому доведеться все те полагодити, а насамперед встановити спокій серед населення, встановити правний державно-громадський лад.

Звичайно доведеться почати з цього останнього, себ-то з заведення правного державно-громадського ладу на Україні; а потім уже почати відбудову, додержуючись якогось певного пляну. В першу чергу треба буде поставити відродження сільського господарства і одночасно планомірне налагодження транспорту — річного, залізничного, морського. Далі потрібно буде збудувати ріжного роду споруження, яких завданням були б погодити відродження країни, наприклад — шлюзовання Дніпрових порогів, утилізацію механичної сили води, утилізацію бурих вуглів та торфяніків і т. д.

Все це потрібує величезних коштів. Для потреб державного правління і заповнення грошових каналів народного господарства потрібно приблизно, на підставі досвіду передвоєнного часу, по 40 золотих франків на душу населення, або кругло коло півтора мільярда франків; відбудова транспорту на підставі праць А. Лукашевича та інших спеціалістів, — потрібує коло 15 мільярдів; державну запомогу на відбудовання сільського-господарства мусимо облічувати в 200 мілійонів франків; будівля сило станцій на річках, бурих вуглях і торфяніках обійтеться до 500 мілійонів франків; організація державних монополій (горільчана, тютюнова, сірничкова та інші), без яких тяжко було б вирівняти державний бюджет, потрібуватиме видатків до 200 мілійонів франків; організація державного банку з його відділами коштуватиме до 100 мілійонів франків. А разом усі згадані галузі відбудови заберуть на протязі кількох років коло 17 з половиною міліярдів франків.

Нарешті застається ще величезне сфера приложения цілком приватного капітала в таких галузях, як промисловість залізна, вугляна, цукрова і велике число інших. Але ми не будемо спинятися на цій частині праці по відбудові країни, бо тяжко було б вичислити, які капітали для того будуть потрібні, і в якій мірі візьмуть участь в цій праці капітали закордонні і капітали власні. Можемо тільки

зауважити, що останні-дуже малі, накоплятися будуть дуже помалу і через те вони не в стані будуть підняти національну промисловість до бажаного рівня в короткий час.

Тому ми тут спинимося довше над питанням, яких жертв потрібуватиме відбудова країни, яка буде провадитися під безпосереднім впливом державного уряду і яка коштуватиме видатків, як ми бачили, коло 17 з половиною мільярдів золотих франків. Зауважимо насамперед, що на Україні можна тепер нарахувати коло 6 мілійонів господарств. Таким чином для відбудови головних нервів господарського життя на Україні, кожна родина-господарство повинна була виdatи до 3-х тисяч золотих франків. З другого боку, коли ми спробували переложити ті видатки на десятину удобної землі, то побачили, що на кожну десятину упадаби сума, коло 350 франків. Для нас це була дуже велика сума, тому що власне сама земля та приложена до неї праця, завдяки повній руїні в інших галузях промисловості, повинна була сплатити ці гроші. Звернемо тепер увагу на наш можливий в будуччині, в перші приймі роки, бюджет. Користуючись знову таки даними, які ми маємо за часи перед війною, ми можемо гадати, що в перші роки існування самостійної Української Народної Республіки державний бюджет дійде до суми 2-х мільярдів золотих франків. Себ-то приблизно по 350 франків річно на родину-господарство,

Очевидно, що такий бюджетовий тягар не дозволить населенню робити будь-які визначні збереження для покриття видатків на грунтовну відбудову країни — транспорт то що, як зазначено було вище. Очевидно, таким чином, що ми повинні спинитися перед дилемою: або нидіти на протязі довгих років, майже не поліпшуючи свого матеріального стану, або звернутися за поміччю до чужого, себ-то закордонного, капіталу.

Частина нашого громадянства гадає, що закордонний капітал буде експлоатувати нас, і що тому його не слід пускати в свою хату. Але ця гадка очевидно помилкова. Хай той закордонний капітал і поексплоатує нас на протязі десятка або кількох десятків років, алеж він дасть нам змогу стати на ноги й утворити власний національний капітал, який по троху витіснить з країни чужі капітали. Скажемо ще де-кілька слів про те, під вплив чиїх, власне, капіталів може підпасти Україна.

Перед великою війною Україна являлася великим експортовим та імпортovим ринком для Середньої та Західної Європи. Тому природноб було припустити, що й після війни вона буде відогравати свою попередню ролю-та ще може більш інтенсивно, завдяки увільненню від московської опіки. Однаке війна перемінила обставини. Середня і Західня Європа виснажені війною й тому вони не в стані вже дати того Україні, що могли дати перед війною, не в стані також використати, принаймні в перші роки самостійного існування нашого, всього того, що моглиби ми викинути на ринок. І в великому числі галузів промисловості і торговлі місце Західної і Середньої Європи заступить сучасний грошовий пан світа — Північна Америка.

Але очевидно ѹ європейські капітали можуть взяти ту чи іншу участь у відбудові України. Згадаємо насамперед Бельгію. Хоч це країна і не велика, алеж вона мала у нас перед війною ріжних підприємств на суму до 2 міліярдів франків — переважно в стальовій, чавунно-залізній та вугляній промисловості, також в ріжних муніципальних підприємствах — трамваї, електричне освітлення то що. Тому цілком природно припустити, що бельгійські капіталісти захотять повернути собі свої підприємства, поставити їх на відповідну височінь, хочаб це вимагалоб від них витрати нових капіталів. А колиб бельгійці відновили на Україні свої чавунні та стальові заводи, так вони взялиб уже і безпосередню участь у відбудові транспорту залізничного то що.

Капітал чеський, знову таки бельгійський, а почасти французький булиби дуже зацікавлені у відродженню цукрової промисловості. Капітал англійський також бувби зацікавлений у відбудові транспорту, бо в процесі відбудови він мігби дать велику працю для своїх робітників вугляної, залізної та взагалі механічної промисловості.

Але зовсім особлива роль у відбудові випадаб на американський капитал, який перед війною прýмав дуже малу участь у господарському життю України. Булоб тяжко тепер перераховати всі деталі майбутньої праці американського капітала на Україні. Можна тільки зауважити, що ця праця буде направлена найбільш інтенсивно в бік використання України, як великого імпортового ринку, бо Америка все в себе має і воліє розвивати до можливих розмірів свій імпорт і зменшувати свій експорт. Не будемо спинятися на ріжних прикладах, а згадаємо тільки про один продукт, якого на Україні зовсім бракує і якого навпаки в Америці багато — це нафта. Україна уявляє величезний ринок для нафтових продуктів, а в Америці цих продуктів дуже богато лишку, й вона шукає відповідних ринків. Коли ж ми згадаємо, що завдяки знищенню на Україні більшої частини худоби та коней можна ожидати надзвичайного розвитку так званої мото-культури з нафтовими, бензиновими та іншими двигунами, то стане зрозумілим, що американці будуть усилюватись прибрести до своїх рук цей ринок і через те охоче приймуть участь і в відбудові українського господарства взагалі.

Ось той схематичний нарис плана відбудови України, який уявляється нам на підставі сучасного її матеріального стану і взаємних відносин між капіталами ріжних країн на всесвітньому ринкові.

П. Чижевський

На історичнім роздоріжжю.

(Із записів емігранта).

Дві книжки. Обидві вийшли з-під пера фахових політиків і, здавалосяб, однаково широких патріотів. Обидві трактують одну й ту саму тему: як урятувати українську національно-державну справу, і обидві з одинаковим, можна мовити, запалом та переконанням вказують як раз протилежні шляхи до цієї мети.

Колиб на книжках цих не були зазначені прізвища їх авторів, то й тоді не представляло жадного утруднення безпомилково встановити, що одну написано Наддніпрянцем, другу—Галичанином. Одна переповнена ненавистю до Польщі і по суті становить превище всього долю Східної Галичини, з неї виходить і до неї приходить; друга пересякнута огидою до Московщини і для врятування української державної незалежності від страшного східного смока готова на найтяжчі, навіть територіальні, але часткові і, на гадку автора, „певно часові пожертви“.

Ці дві книжки—„З'єднані Держави Східної Європи“ д-ра Василя Панайка і „Підстави нашої політики“ д-ра Дмитра Донцова.

В обох багато поважних думок і міркувань, чимало цікавих фактів і цінних доказів, але для стороннього читача ясно, що тут—може й мимохіть та непримітно для авторів—промовляють не тільки розум, ерудиція, досвід, переконання, але й ті підсвідомі психологичні моменти, які коріняться в авторських емоціях, які склалися під впливом певних вражень, традицій й особистих переживань, під впливом певного життєвого оточення.

Д-р Панайко закликає орієнтуватися на Росію, орієнтацію ж на Захід—в першу чергу на Польщу й Румунію—вважає злочином, божевіллям, а в крайньому випадку—„пусканням мильних бальок“. Дуже важним аргументом для нього служить той географичний зв'язок, що луčить Україну з північним сусідом „без ніяких, але то ніяких природних перешкод“ на протязі поверх 2000 кілометрів.

Д-р Донцов цілою системою міркувань і доказів обґруntовує протилежну орієнтацію—орієнтацію на Захід—і перш за все на Польщу. Відсутність географічних границь він вважає дурничкою для народа, що свідомо й міцно стоїть на ґрунті свого національного ідеалу; орієнтація ж України на Росію—це, на його погляд, „хрест над українською непідлеглістю“.

Якийсь не дуже глибокий критик розвязав цю суперечність думок двох наших політиків дуже просто: ми, мовляв, не повинні ні на кого орієнтуватися—ні на Захід, ні на Схід, а тільки на свої власні сили. Але що це таке, коли не порожня буфонада? Д. Донцов пише в своїй книжці: „це історичний факт, що ні одна нація не визволялася лише власними силами“. Може це не зовсім так, але й незалежно від цього—раз ще існують поважні міжнародні концепції, то молоді держави не можуть прагнути ізоляції від них, не можуть їх ігнорувати, не можуть не бажати побільшення своїх сил та полекшення боротьби свого народу, використуючи так чи інакше певні монюнктури, в той чи інший спосіб на них спираючись. У цьому ж саме й полягає політика.

Отже, чи так чи сяк, а треба „орієнтуватися“. Питання зводиться лише до того, чи добрий, чи реальний є шлях безоглядного і простолінійного керування обовязково і завжди в один бік та заплющення очей на всяку іншу орієнтацію? Чи не вимагає всяка передбачлива політика певної гнучкості? Чи не заганяються обидва наші автори на своїх окремих шляхах в якусь метафізику, в якийсь абсолют?

Д-р Панейко так таки просто й заявляє: „хто уважно прочитав хочаб попередні сторінки сих заміток, той перестане бачити в програмі звязку України з Московщиною тільки *malum necessarium*, тільки тактичний принцип. Се не тактичний, а абсолютний принцип (курсив д-ра Панейка). Організація З'єднаних Держав Східної Європи —се не якась тактична штука, щоб Москвя (чи то „Малороса“) піддурити, а се програма позитивна, ідеал політично високий—один з найвищих і найвеличнійших ідеалів (курсив д-ра Панейка), які народи коли-небудь в ході історії собі ставили“ (стор. 39).

З такою ж красномовністю та переконанням відстоює д-р Донцов свій абсолют—орієнтацію на Захід, поза-якою нічого не хоче визнавати, поза-якою бачить лише неминучу загибель української державності... „Як для Ірландії боротьба з Великою Британією, як для сербів і болгарів аж до 1912 року боротьба з Туреччиною, так боротьба з Росією є нашим колективним ідеалом. Він диктується нам нашими історичними традиціями, нашим географичним положенням і спеціальною історичною ролею, котру судилося нам грati“ (стор. 72).

Таким чином перед нами два своєрідних категоричних імператива, поза-якими „нєсть спасіння“.

На жаль практичним політикам, що стоять коло самого виру подій, доводиться мати діло не тільки з світоглядами, не тільки з політично-філософськими концепціями, але й з конкретними запитаннями та пильними вимогами сьогодняшнього дня в буквальному розумінню слова. І вони в розвязанні цих сьогодняшніх питань не можуть нехтувати такими фактами, як, скажемо, таж сама відсутність природних границь при теперешній психольогії мас, при сучаснім рівні їх національної свідомості та відпорності, при нинішніх стосунках наших з іншими сусідами та при тій пожадливості, яку виявляють всі вони до чужого добра. Отже хочеться чи не хочеться, а доводиться в певні моменти переносити питання з площи абсолюту в площу тактичну, і з цього погляду я вважаю корисним ознайомити наше суспільство з цікавим епізодом, а саме з переговорами, які провадилися недавно між деякими представниками української і російської демократії на Україні і на еміграції.

Нами одержані ці відомості з цілком певного джерела. Були в наших руках і де-які документи в цій справі.

Нижче я подам де-що з тих документів у оригінальному тексті.

Було це, як я вже сказав, зовсім недавно. Представники одної поміркованої лівої групи російської еміграції звернулися через спеціально посланих на Україну делегатів до українських діячів, що перебувають у ріжних місцях Наддніпрянщини і мають, оскільки то можливо в Совдепії, звязок з ширшим суспільством. Росіяне просили дати їм відповідь на запитання, як ставиться сучасна українська інтелігенція, яку представляють зазначені представники суспільства, що належали колись до лівих, але ріжних українських політичних груп та течій,—як ставляться вони тепер до справжнього

(а не фальшованого) федерування України з Московчиною, що складає основне *desiderium* зазначеній російської політичної течії.

Провадилося в цій справі досить довге обговорення, і в решті представники українського громадянства, формулюючи колективну думку, виставили такий підсумок своїх сучасних поглядів (цитую по документах):

„1. Державність України. 2. Демократичний лад (Установчі Збори, парламентаризм, 4-членове виборче право). 3. Політичні свободи і гарантії їх переведення. 4. Національна рівність у правах. 5. Земельна реформа на основах трудових”.

Далі йдуть такі пояснення:

„Під першим пактом разуміється суверенність і свободний вияв волі українського народу. Федерування допустимо лише при переведенні певних політичних і навіть психольогічно-побутових передумов, перш за все вимагається абсолютне виключення з арсеналу боротьби за новий лад примусу в якій-би не було формі. Федерація розуміється як добровільне співжиття вільних і рівноправних народів з невідмінним правом кожного влаштовувати внутрішні справи по своєму. При згоді російської суспільності прийняти таке тлумачення, українські суспільні кола будуть підтримувати федерування з Росією”.

Цікаво зазначити, що вже під час самих переговорів з росіянами виявилася цілковита ріжна психольогія двох демократій. Один з учасників переговорів, висловився з цього приводу так: „в той час, як для нас (українців) найбільше значіння має 1-й пакт — державність України, російські представники зосереджують всю свою увагу на тому, що буде на другий день, і це викликує побоювання, як би під тими федеративними плянами не ховалася централістична підшивка”...

Поруч з цим слід зазначити ще більш цікавий факт. Ми звикили думати, що ті елементи нашої суспільності, котрі залишились під большевиками, ліпше нас бачать, якими шляхами треба провадити дальшу боротьбу за рідну державність та до яких форм її треба тепер прямувати; ми звикили гадати, що еміграція, з її думками й планами, не має і не може мати поважного значіння в очах активних чинників на Україні. Отже уявляється, що такий погляд вимагає дуже поважних корективів — принаймні що до деяких елементів еміграції. З ними й тепер дуже рахуються на Україні, опінія цих представників еміграції ціниться в кожному разі не менше, ніж власна думка. Видно це між іншим з того, що представники російської суспільності — так перебуваючої на еміграції, як і на Україні — мусіли звернутися до певних українських еміграційних кол з тими ж самими запитаннями про федерування, бо цього обов'язково вимагали від них наші люди на Україні під час переговорів. „Лише при тій умові, що зазначені кола нашої еміграції прилучаться до наведеного вище погляду на федеративний зв'язок з Московчиною, цей погляд можна буде вважати здесидованим” — так висловились при переговорах згадані представники української суспільності.

Делегати росіян прийняли й виконали поставлену їм умову,

і один з них під час свого перебування в Польщі персонально звернувся до тих діячів еміграції, які були йому вказані.

Від них теж була отримана відповідь на ті ж самі запитання, та центр ваги цієї відповіді був вже в іншому місці. Автори її перш за все постаралися усунути зайді ілюзії. Вони зазначили і підkreślли для особливої уваги росіян, що в формулі, привезеній ними з України, найближчою метою ставиться осягнення державної незалежності, сувереності України і тільки потім вже, за отим етапом, припускається можливість, а при певних, точно вказаних, умовах може й бажаність федеративного союза незалежної України з такою ж Московчиною. Тільки в такому розумінні вони можуть і повинні ту формулу приймати.

Далі у відповіді емігрантських діячів було зазначено:

„Як що підходити до такої концепції (себ-то федерування з Московчиною) з чисто принципового погляду, то ми ніби-то не мали б і заперечень, бо серед нас нема принципових ворогів федеративного начала в державнім будівництві. Навпаки, майже всі ми навіть внутрішній устрій нашої республіки в майбутньому маємо нахил уявляти собі як федерацію Соборної України, але справа полягає в тому, що в сучасний момент перед нами стоїть питання не академічного характеру, не теоретичних дискусій та суперечок, а завдання практичної політики, коли треба всі сили зосередити на осягненні мети найближчого дня. Цей близчий до нас день уявляється нам у кожному разі досить довгим і для нас власне він є заповнений цілковито формулою: національно-державна незалежність України. Ми вважалиб зайдим і недоцільним тактичним засобом знижувати енергію активних елементів української суспільності, консолідацію її сил гадками про те, чи висуне більш або менш далека будуччина спрятливі умови для федерування з тою державою, з котрою Україна з власної ініціативи вже вступала один раз — і так нещасливо! — в аналогічні відносини (унія з Москвою по Переяславському договору Богдана Хмельницького) і котра на протязі віків та при самих протилежних формах влади виявила невпинний імперіялізм у своїх державних змаганнях. Колиб вже гадати про федерацію, то в першу чергу це мусілаб бути федерація тих нових державних утворень, котрі в революційному процесі відірвались од централістичної Росії. Але навіть під цим поглядом обережніше й доцільніше булоб, на нашу думку, зупинитися на інших формах союзних стосунків — формах більш гнучких і менше звязуючих, ніж федерація, а саме на осібній згоді з окремими державами, чого можна булоб досягнути шляхом спеціальних договорів — економічних, торговельних, військових і т. д., складених на більш-менш довгий термін.

„Само собою зрозуміло — додає врешті відповідь наших емігрантів росіянам — що Україна не може не цікавитися мирним співжиттям зі всіма своїми сусідами, в тім числі і з Московчиною, а тому і з нею Україна, без сумніву, радо піде на встановлення певних договорних стосунків при умові повної рівності і незалежності обох контрагентів. Досвід таких стосунків може мати ще й те значіння, що в такому разі не теоретичними гадками, а самим життям — і то-

му безпомилково — виявилисьби відповідні форми дальших взаємовідносин між обома сторонами".

До цього тексту було додано окремого листа, де зазначено, що державна незалежність України уявляється авторам відповіді остильки Імперативною вимогою їх національного ідеалу, що поки вона не стане цілковитою реальністю, мусять існувати активні політичні кадри і на Україні і за кордоном, які провадили б гостру й невпинну боротьбу за цей Імператив, не вважаючи ні на які федеративні компроміси окремих політичних груп і чинників.

Треба пояснити, що автори наведеної відповіді майже всі належать до пізнійшої еміграційної формації. Ім важко булоб закинути відірваність від рідного ґрунту та нерозуміння сучасних умов життя на Україні, бо вони цілі роки пробули під совітським режимом в різних місцях Батьківщини. Напевне в цьому факті треба шукати пояснення і тої ваги, яку надають іх опінії на тім боці „історичної прізви". Та м, на Україні, бачать і відчувають лише один бік справи; тут, на еміграції, є люди, що маючи до певної міри тої самий досвід, бачать і інші сторони її, знають те, чого не відають там...

Наводячи цей в кожному разі цікавий епізод з недавніх переговорів між репрезентантами московської й української суспільності, переговорів, що й тепер, як то вже бувало нераз, виникли з ініціативи росіян, а не українців, вважаємо потрібним додати, що переговори ці так і залишилися в стадії інформаційній. Ні до якої згоди вони не допровадили, але це не позбавляє їх високої навчальності, бо тут перед нами документи, що свідчать про сучасні настрої в певних інтелігентських колах на Україні і на еміграції. Разом з тим перед нами тут і цікава життєова ілюстрація до тих питань та політичних теорій, яких ми торкнулися в початку цієї статті.

Ол. Саліковський.

Чому я опинилася на еміграції. *)

Тяжко жити на еміграції, ох, як тяжко! І часто питаєш себе, як я могла покинути свій рідний край, як могла я опинитися тут на чужій землі, одірватися від рідного ґрунту, порвавши свої звязки з рідним населенням. Але так воно сталося і не могло інакшестатися!

Вже після першої евакуації в квітні 1919 р., коли разом з Міністерством Освіти я мусіла випити цю тяжку чашу, я прийшла до переконання, що ніякий ворог не примусить мене покинути Україну

*) С. Ф. Русова мала можливість виїхати за кордон при евакуації Кам'янця Поліського в липні 1920 року, але вона свідомо залишилась на Україні, гадаючи, що не буде позбавлена большевиками можливості провадити аполітичну культурно-освітню працю, якій присвятила все своє життя. В осені 1921 року С. Русова втікла з Совдепії й опинилася на еміграції. Через це так сталося? Відповідь на це питання має широкий суспільний інтерес, і тому ми звернулися до шанованої письменниці з проханням поділитися з громадянством тими особистими переживаннями, які примусили її покинути окуповану москалями Батьківщину. С. Русова ласково відгукнулася на наше прохання надіславши цю статтю.

і за її межами шукати забезпеченого життя та дурити себе мрійним обовязком працювати в неістнічому міністерстві. Коли на наше счастья можна було вже в червні того ж року вернутися до Камянця, ми землю рідну на той бік Збруча ціluвали, ми пішки йшли в піднесеному настрою.

В кінці 1919 року я вийшла з Міністерства Освіти і ні в другій, ні в третій евакуації не приймала участі. Боже, як тяжко було бачити наші фури, навантажені насіпі скринями, валізами, кошиками, а на них високо—яку небудь пригноблену фігуру панночки з того або іншого міністерства. Тяжко було провожати найдорожших діячів, друзів любимих... Один по другому гуркотіли авта і зникали кудись—в невідому, повну небезпеки далечінь...

Друзі одні умовляли їхати з ними: „Вас лихо тут чекає“, застрашали вони; а другі патетично казали: „залишайтесь, як маяк українства“.

„Маяк українства“ на українській землі—це лунало якось дивно, але й без таких пишних слів всі ми, що залишалися в Камянці в 1920 р., добре розуміли свій обовязок захищати українство. Ми можемо сміло й широко сказати, що захищали його всіма силами. Університет, Кирило-Методієвці, „Віднарос“ (Відділ Народної Освіти), з п. Вировою на чолі, і я,—всі ми йшли у ворожий табор, боролись там за освіту, культуру, гідність українських інституцій. І ворог ховав свої пазурі і давав нам якусь фіктивну мрію, що наша праця має для себе легальний ґрунт на шляху визнання культурної незалежності українського народу.

Та не довго могли ми сами себе дурити. Одна за другою падали наші фортеці: арешти Кирило-Методієвців, висилки українських діячів до Харкова і до інших, незавжди навіть відомих міст, цілковита руїна університету—це були факти, які вже весною 1921 року зсуvali полулу з наших очей. Але коли я обурювалася проти образу, що сипалися на наш університет, українці стримували мене й казали: „Мовчіть, перетерпіть ще трохи. „Наші“ скоро прийдуть, не варт протестувати, скоро все зміниться“.

„Наші прийдуть“—ця надія припиняла змагання до боротьби, до одстоювання своїх прав. І справді, скрізь вибухали повстання, надія на визволення гріла душу. Ще літом 1921 року я малі змогу їздити по селах, мати безпосередні знозини з учителями, з населенням, і культурна праця не скодила з національного шляху, а вже в осени хмари облягли увесь наш обрій. Пані Вирою арештовано, конспіративну організацію юнацтва й селянства викрито, арештовано найкращих людей, найліпшу молодь, учительство. Машкару вже було цілком скинуто, ворог став перед нами в усій своїй „федералістичній“ наготі. Він вишкіряв проти нас свої зуби і не крився в своїй ненависті, до всього, що для нас було святим—до нашого українства.

Праця випала у нас з рук. На чолі освіти поставлено було капаку, яка без парекладчика не могла вести справи. Гідність науки, професорів було розтоптано брудним чботом комісара Чалого... Але ще надія не вмерла—Тютюнник іде, вже помста виконана „нашими“ над чекистами в ріжних прикордонних місцях, вже ворог тікає, ось

Його фури навантажені перед женою „чека”, перелякані чекисти ходять озброєні з голови до п'ят, патрулі з монгольськими обличчями на всіх вулицях. Значить близький вже час визволення!

Ні, визволення нема і не буде! Фури розгружаються, монгольські пики сміються, і ми знов ошукані, приниженні, ні,—гірше того!—На наших очах розстрілюють дітей наших, молодь нашу патріотичну, моїх слухачок, 16—18 літніх дівчат. Все це бачити й мовчати і знову з катами зустрічатися на засіданнях, працювати з людьми, які знущаються над Україною—ні, краще смерть!

Там, за кордоном, живе теж український народ,—хіба праця для нього не є праця для українства? Не вічно ворогові панувати; культуру ж нашу можно ширити тільки серед культурного осередка, а не межи дикунами. Може ще мої останні творчі сили стануть в пригоді українському народові...

І я пішла. Двічі ловили мене большевики, за третім разом я перейшла Збруч.

Більше року проминуло з тої пори. Я працювала, не знаючи спочинку і не відаючи, чи буде справді користь з тої моєї праці, для якої я перейшла Збруч.

Тепер холодно обмірюючи все, що сталося я можу ясно сформулювати, через що саме я на еміграції.

Через те, що з большевиками я органічно не могла працювати: серед брехні, постійних компромісів не можлива одверта, твердо визначена робота! Через те, що я не могла підлягати постійно якимсь диким вимогам, які втручалися в інтимне приватне моє життя, не давали вільно дихати, примушували перетворюватися в дikuна без елементарних умов цивілізованого життя! Через те, що бачити все жахливе, що творилося навколо й мовчати—для мене було неможливим. Здавалось, що там, за кордоном, так багато можна зробити серед своїх для тої ж любимої, дорогої України!

До цього додалося мое власне приватне бажання дати онуці освіту, вирвати її з того пекла, де вона могла лише притупити розум і огрубити серце.

Зрештою в мене тепер склалася така ж сама думка, яка мене стримувала колись від евакуації. Тікати з України, на мій погляд, має право лише той, кому загрожує смерть,—хоч, правду кажучи, ми маємо до діла з таким ворогом, про якого не знаєш, що він зробить завтра... В кожному разі я високо ставлю тих, хто залишився на Україні й до кінця тими або іншими засобами провадить боротьбу, захищаючи наше, національне.

Страшенно сумую за Україною, за рідними, яких там залишила, але тут я можу вільно й голосно виявляти, що я українка, я маю право бути людиною, жити незалежно і всіма силами працювати для української культури, тішучись тією надією, що коли-небудь ці зернятка перекинуться на Батьківщину й дадуть якийсь врожай. Само собою зрозуміло, що для цього треба не поодинокої роботи одної людини, а обєднаних зусиль всієї української еміграції.

Весь сенс, усе оправдання нашого перебування за кордоном— в праці для України.

С. Русова.

Українська еміграція в Польщі.

Українська еміграційна кольонія в Річі Посполітії Польській почала гуртуватися з 1919 року, коли під натиском Московських більшевиків стали тікати до Польщі українські люди, які не хотіли користуватися московською окупацією і яким загрожував розстріл з боку москалів. В 1920 — 21 роках кольонія ця значно збільшилася після переводу через Збруч на Польську територію всієї армії та урядових інституцій У. Н. Р., що сталося наслідком наступу в 1920 році на Україну великих військових сил московсько-більшевицьких і заняття ними, після упертої і довгої боротьби з національною армією У. Н. Р., всієї території України. В той час перейшло до Польщі, разом з військом, біля 25 тисяч люді. Перед 1 січня 1923 року українська еміграційна кольонія в Польщі складає приблизно до 30 тисяч людей, рахуючи в цьому і військо.

Вся ця маса складається з ріжних елементів, але в значній більшості своїх інтелігентів і півінтелігентів: — військове старшинство і козацтво, всіх рангів, всіх родів зброї і військової техніки; далі цивільні — професори, педагоги, літератори, мистці; актори, правники, лікарі, фармацевти, інженери всіх фахів, техніки, залізничники, агрономи, банківські діячи, фершали, ветеринари, сільські господарі, землеміри, таксатори, священники, причетники, купці, землевласники, земські і міські діячі, промисловці, лісовники, поштовники, телеграфісти; урядовці ріжних інституцій — державних і громадських, студенти, гімназісти, кооператори, кваліфіковані і звичайні робітники, ремісники і майстри ріжного фаху, то що. Вся ця маса людська користується в Польщі з звичайного права азилом і в більшості живе і пересувається по території Польщі вільно при умові виконання певних формальностей. В деяких випадках, в залежності від поглядів органів місцевої влади пересування емігрантів з місця на місце, а також перебування їхне в данній місцевості ускладняються ріжними формальними перешкодами, які приходить від часу до часу усувати заходами Українського Центрального Комітету, котрий видає емігрантам посвідчення, а в окремих випадках звертається до відповідних адміністраційних органів польської влади. Правне положення військових людей, котрі інтерновані в таборах регулюється окремою інструкцією, яка була видана польською військовою владою. В загалі ж можна вважати, що правне положення української еміграції в Польщі, далеко ще не певне і неусталене. Це питання буде обговорюватися на першому з'їзді делегатів від української еміграції, який має відбутися незабаром у Варшаві, при Українському Центральному Комітеті, за дозволом польської влади.

Матеріальне положення української еміграції в Польщі надзвичайно ріжноманітне: деяка частина людей має добрий заробіток, чи то від особистої праці, чи то від торгу, чи то від промислових і ремісничих підприємств; але в такому задовільняючому стані перебуває порівнюючи мала кількість людей. Більшість, чи на службі, чи на роботі — одержують дуже обмежене утримання, якого недовре вистарчав на прожиття. Працюють люди і поодинці і гуртками

в ріжних місцях Польщі. Особливо нуждаються ті, хто не зміг знайти собі якого-небудь сталого заробітку і мусить перебиватися з дня на день випадковою працею. В дуже нужденному матеріальному стані перебувають інваліди, хорі, старі і нездібні до праці люде, а також жіноцтво і діти. Військові люде, ті що в таборах, маючи помешкання і харч, дуже нуждаються в убранию, бо все, що вони мали,— за два роки перебування в таборах остаточно подерлося. Оце лише тепер, в кінці 1922 р. тaborовим мешканцям справлено на місці де які річі, а де-які (білизна) одержано з Марселя від українських кооператорів. Але все це не може до повної міри задоволити всю військову масу. Влаштовані в таборах майстерні теж дуже мало дають заробітку. Тільки та частина військових, яку відпущенено з таборів на вільні роботи, може собі на свій заробіток де-що придбати. Для задоволення пекучих матеріальних потреб військових людей в таборах, починаючи з жовтня місяця 1922 р. за дозволом польської влади Українським Центральним Комітетом переводяться збирки по жертв між українським населенням на Волині. Але ці збирки коли дадуть що, то тільки лише харчами, бо білизни, одежі і взуття село зафірувати не може. Невелику допомогу еміграція одержує від Українського Центрального Комітету, від місцевих українських організацій, від закордонних благодійних організацій, як от: Міжнародний Червоний Хрест, Британське Т-во допомоги, Методисти, „І. М. К. А.“. Невелику допомогу офірували православні парафії в Польщі з благословення пок. Митрополіта Юрія.

Зокрема, в дуже скрутному матеріальному стані перебуває в польських вищих школах українська студентська молодь, яка числила в 1921 році до 600 осіб, а в кінці 1922 р. числить менш як 200 осіб. Зменшення це є наслідком отого тяжкого матеріального стану. Частина студентської молоді вимандрувала з Польщі до Чехословаччини і до Німеччини, де знайшла для себе більш сприятливі матеріальні умови. Студентство українське в Польщі користувалося де-який час досить поважною допомогою з боку Всесвітньої Організації Християнської молоді. Ця допомога з часом—значно зменшилася. Допомагає українським студентам польська студентська організація „Bratnia Røtosc“. Допомагає студентам трохи Український Центральний Комітет в Р. П. П. Але все ж таки студентство українське в Польщі в цілій масі своїй терпить велику матеріальну нужду, що дуже шкодить його академічній праці. Це є одно, з дуже болючих питань в життю української еміграції, і та частина її, яка вже матеріально себе забезпечила, мусить щось уділити на студентську молодь з своїх достатків. Опікування студентами зосереджено в другій — Культурно-освітній Секції Українського Центрального Комітету (Варшава, Алєя Руж ч. 6, м. 9), при котрій є зорганізований патронат в складі професорів вищих польських шкіл, старших громадян з посеред української еміграції і представників українського студентського союзу. Діти емігрантські гімназіального віку мають бути влаштовані в Луцькій гімназії, при якій Український Центральний Комітет буде мати інтернат для цих дітей. Допомогову акцію емігрантським дітям, а також і дорослим нужденним емігран-

там провадить гуманітарним шляхом Жіноча Підсекція, яка зорганізована була і існує при першій секції Українського Центрального Комітету. Голова підсекції пані О. І. Лукасевич (Мідяна вулиця № 10 м. 17).

На великий жаль організовані форми громадського життя української еміграції в Польщі — поки ще не запанували. Але свідомі емігранти прагнуть до цього, і є надія, що мета їх буде досягнена. Неможна сказати, що еміграційне громадянство зовсім дезорганізоване. Ні. Є кілька організацій, які склалися на ґрунті професійному, науковому, економічному, релігійному, мистецькому то що. Але—далеко не вся еміграція в Польщі спромоглася впровадити своє життя в форми організовані. Шкодять цьому почали розорошеність емігрантів на великих обшарах східної частини Польської республіки, почали пригніченість настрою і відсутність ініціативи; почали турботи звязані з інтересами животіння, які вимагають частих змін місця перебування і скеровують думку емігранта виключно на egoїстичні пекучі потреби сьогодняшнього дня. Є надія, що тепер, коли досить велика частина еміграції вже більш-менш задоволила свої пекучі матеріальні потреби власними силами, справа налагодження організованих форм життя буде мати якийсь поступ. Про це знов же таки буде розмова на майбутньому емігрантському з'їзді.

Цілком зрозуміло, що недостаток повної організованності життя українського громадянства, перебуваючого на еміграції в Польщі, — негативно відбувається і на культурних потребах емігрантів. Так наприклад: нема своєї емігрантської преси; була зпочатку (1921 р.) газета „Українська Трибуна“ але через кілька місяців вона була припинена; потім була газета „Українська Справа“, котра теж незабаром перестала виходити; поки що видається в таборах інтернованих місцева газета „Український Сурмач“; але авдиторія її дуже обмежена. Тепер от розпочалося видання „Трибуни України“, але поки що неперіодично.

Книжок взагалі видається мало. Працює потрохи видавництво емігрантське під назвою „Українська Автокефальна Церква“, але це видавництво обмежене своїм спеціальним предметом — церквою. Шкіл і дітячих садків майже нема. Працюють лише в справі шкільній, більш-менш табори інтернованих. Там, крім початкового навчання, існують школи і курси вищого програму. Студентство поступило в вищі польські школи. Дітей гімназіяльного віку батьки приділяють де можна. Як згадувалося вище, передбачається влаштувати інтернат для дітей емігрантів при Луцькій українській гімназії, щоб дати батькам можливість виховувати дітей у цій гімназії. Мистецька і літературна галузі культурного життя ще не зовсім занедбані: є гуртки: театральні, співочі, маллярські, літераторські то що. Але все це в невеличкому порівнюючи маштабі. Бракує організації, бракує помешкань.

Український Центральний Комітет має вже невелику суму грошей на організацію і утримання в Варшаві „Вищих Курсів Українознавства“ (біля 10 предметів), які будуть задовольняти пильну потребу емігрантського студенства, що перебуває у Варшаві,

в національній освіті. Нарешті культурно-освітня сторона життя українських емігрантів в Польщі — має бути обговорена на тому ж емігрантському зізді, про який вже раніше згадувалось, бо вважається, що досить численна частина еміграції української в Польщі вже досягла такого ступеню матеріальної заможності, що при певній організованності власних зусиль, могла б дещо в цьому напрямку зробити, скориставши відповідні інтелігентські сили, яких є досить на еміграції.

Поруч з життям культурним стоїть життя політичне. Але при сучасних умовах яка-будь поважна активна політична робота в Польщі майже неможлива. Члени української еміграції, які хотіли б робити політику національно-державного змісту, — де головною засадою стоїть ліквідація московської окупантської влади на Україні, — мусять дуже поважно рахуватися з тим, що Польща підписала з Радянським Урядом в 1921 р. мировий договір в Ризі і старається його дотримати. Тому політичне життя української еміграції в Польщі — не має змоги виявитися на зовні в формі активій. Емігранти працюють в більшості для здобуття матеріальних засобів, а також для піднесення національної культури і для збільшення в своїх рядах шляхом освіти і самоосвіти — грома людей, посідаючих знання наукові, знання чужоземних мов, та добрий досвід так науковий, як і практичний, що дуже придадеться для майбутньої роботи на користь рідного народу.

Більшість української еміграції, яка не інтернована (як військо) міститься на східніх теренах Польської республіки, де й працює, або служить. Частина еміграції перебуває і на інших теренах Польщі. Українське і білоруське населення східних теренів — нема чого казати — ставиться до емігрантів цілком прихильно, як до рідних братів.

Емігранти взагалі провадять своє життя настільки скромно і проводять себе настільки тактовно, що досі ніде не було чути про які будь поважні непорозуміння чи конфлікти між емігрантами і місцевим населеннямъ. Працею ж емігрантів, там де вони на волі ставляться до роботи, — завжди всі задоволені і їх вважають за найкращих рабітників і майстрів. Така репутація дає їм змогу лекше влаштуватися на службу чи на роботу.

Перебуваюча в Польщі українська еміграція на жаль, завдяки ріжним труднощам чи то правно-політичним, чи то матеріальним, не мала до сього часу можливості навязати в організований спосіб систематичні стосунки з суспільством, яке перебуває дома, на Україні, під чужою, ворожою, окупаційною владою, або на чужині, на еміграції, в інших країнах поза межами Польщі. Всеж таки, українська еміграція в Польщі, по своїй численності та непохітності своїх національно - політичних переконань, не дивлячись на постійні, енергійні впливи спокусливих і провокаційних заходів з боку явних і таємних ворогів своєї Батьківщини, являється позитивним фактом надзвичайної ваги в процесі поступового розвитку і конкретизації національно-державних ідеалів свого народу, якого знову, на деякий час придушено важ-

кою стопою московського імперіялізму, на цей раз — червоного. Позитивним фактом являється також та національна українська пропаганда, яку непомітно, ненавмисно і нештучно, а цілком природно переводить українська еміграція, особливо ж молодь в ріжних колах польської суспільності самим своїм життям, своєю працею, своїми безпосередніми стосунками. В цьому процесі тимчасового співжиття утворюється можливість близче знайомитися з українською національною культурою, з політичним світоглядом і ідеалами сучасної української демократії, яка в національно-державному відродженню своєї Батьківщини і сталому союзі з сусідніми народами, котрим загрожує небезпека з боку спільногоЛ віковічного ворога, вбачає реальну гарантію самостійного існування — так свого, як і їхнього. Така пропаганда уявляється тим більш потрібною, що на превеликій жаль ідея незалежної України та ідея політично-економічного союзу західних народів був. Росclі (Балтійсько-Чорноморська Антанта) досі ще дуже мало популяризована між ширшими колами закордонного громадянства.

А. Лукашевич.

Українська еміграція в Чехословаччині.

Після Польщі Чехословаччина уявляє з себе найвизначніший осередок української еміграції в Європі. Під певним поглядом її навіть можна вважати тепер головною нашою еміграційною базою, бо в останні часи українська еміграція *en masse* відходить від політичної боротьби в стислому значенню слова і переносить центр уваги на культурно-освітню працю, а саме в Чехословаччині й зосережені тепер визначніші наші інтелігентні та наукові сили, які обслугують тут вищі українські школи, або користуються цими школами для закінчення своєї освіти та виконання наукових праць.

Початок української еміграції в Чехах можна рахувати з 1920 р. Хоч і раніше ще оселився тут поважний гурток українців, але то були люди, вислані в тій чи іншій ролі урядом У. Н. Р. до Європи, щоб домагатися визнання України, як незалежної держави, а що головніше — здобути зброю й військове майно для боротьби з большевиками Цілком незалежно від цього ріжними шляхами почала прибувати до Праги українська молодь чи то з тaborів інтернованих в Польщі, чи з російських армій — з Туреччини та Німеччини. Цією молоддю заопікувалась тоді Дипломатична Місія У. Н. Р., допомагаючи одягом, грішми, клопочучись про допущення в вищі школи чеські. Так склався тут в 1919 — 1920 академічному році перший український студентський гурток з 14 чоловік, а в шкільному році 1920 — 21 р. було іх вже 30.

Осередком українського еміграційного життя була в зазначені часи згадана зараз Дипломатична Місія У. Н. Р. Тоді ж влаштувався в Празі український клуб, студентська громада, працювало видавництво „Час“, Нужда ще не заглядала в очі, бо старше громадянство, і те що з тих чи інших мотивів одійшло від У. Н. Р. і те, що лишилось при цій концепції, — матеріяльні засоби мало.

Але в літку 1921 р., за вичерпанням коштів Дипломатичної Місії, допомога з її боку студентам припинилась. Літом студенти наші пішли на сезонні роботи, а повернувшись до Праги в осені, почали самі вишукувати засоби до життя й освіти. Боротьба з нуждою була нелегка: прибутку від вечірок, концертів, збірок не вистачало, а достукатись до дверей чеських благодійних установ було важко, бо зосереджувались вони в руках чехів — московофілів, що зкоса дивились на українців, підюжовані росіянами.

Але потроху чехи почали орієнтуватись у взаємовідносинах українців і росіян, і де-хто твердо й яскраво став на боці українців. Разом з тим знайшлися люди по-перше серед чеських професорів і журналістів, які звернули увагу на велику біду українських студентів і почали допомагати, вишукувати матеріальні засоби й організаційні форми для студентської самодопомоги. Як раз в осені 1921 р. покотилася до Чех хвиля української еміграції з Польщі. Число українських студентів підскочило за 200.

В цю ж пору чеський уряд, нараховуючи в державі тисячі збегців з теренів бувшої Росії, асигнував певні кошти на вищу освіту для емігрантської молоді. В наслідок цього 1000 українських студентів (галичане і наддніпрянці) попали під опіку чеського уряду. Організувалась „Студентська Поміч”, що порядкувала асигнованими коштами. Від цього часу українські студенти могли вже цілком віддатись студіям. На жаль, студентські організації повстають в запалі боротьби й суперечок. Велику шкоду несе чи то невміння, чи неможливість порозумітись наддніпрянцям з галичанами.

Галицька еміграція в Чехії старша за нашу, кількість студентів галичан значно більша, і тому, „Студентська Поміч“ опинилася в руках галичан та тих наддніпрянців, яких галичане схотіли до неї допустити. Але тепер справа перейшла вже в інше становище. В наслідок внутрішніх незгод, які панували між українським студентством, ческий уряд встановив новий порядок видачі матеріальної допомоги, одібравши від „Студентської Помочі“ право порядкувати асигновкою. Тепер, коли українська громада поділилися на чотири громади, матеріальною допомогою керує чесько-український комітет, при якому працює колегія з 4-х представників студенства, а саме: 1 — від Центрального Союзу, 1 — від правиці, 1 — від лівиці і 1 — від студентів наддніпрянців. Студенство вважає цю стадію переходовою, бо не тратить надію, що сучасний розбрат мине, і студентські групи знов організаційно обєднаються.

В літку 1921 р. й старша українська еміграція почала жваво відшукувати можливості щось корисне для української справи робити й тою працею існувати.

По-перше повстав Український Національний Університет в Празі (ректор проф. Колеса), в якому знайшли роботу наддністрянські й наддніпрянські наукові сили. Університет має два факультети: 1 — філозофічний факультет з двома відділами — а) відділ Історично-Фільологічний, в) відділ Природничо-Математичний; 2 — факультет Права й суспільних наук.

Потім, з ініціативи невеликого, але енергійного гуртка українських громадських діячів в Празі, в липні 1921 року заснувався Український Громадський Комітет в Ч. С. Р. На чолі його стала управа під головуванням М. Шаповала. При Громадському Комітеті зорганізувались такі відділи: 1) реєстраційний, 2) медичний, 3) бюро праці, 4) шевська й кравецька майстерні, 5) переходова станиця.

До серпня 1922 року Комітетом зареєстровано біля 2^{1/2} тисяч українських збігців, з яких біля 2 тисяч—надніпрянці. Більша частина збігців де-який час користалась переходовою станицею, маючи там притулок і страву. Людей, здатних до фізичної праці, Бюро праці приміщало переважно на сільсько-господарчі роботи. Досить енергійно працювала амбулаторія, подаючи збігцям лікарську пораду й безгрошові ліки. Тяжко-недужих влаштовували в чеських шпиталях, а 8 чоловіків в санаторіях. Кравецька й шевська майстерня полагоджували одежду й взуття збігців.

Так задоволивши хоть в мінімальній мірі фізичне й правне існування української еміграції, Громадський Комітет почав вишукувати засоби більш широкої культурної допомоги збігцям. Повстала думка дати можливість українським громадянам навчитись ліпшим методам праці в сфері агрономії, лісоводства, меліорації, машинознавства. Чеський уряд пішов на зустріч цьому бажанню, й по кількомісячній енергійній праці повстала Українська Господарча Академія в Подебрадах з такими відділами: 1) Агрономічно-Лісовий, 2) Сільсько-Господарчий-Інженерний, 3) Економічно-Кооперативний. При Академії—матуральні курси. Ректор Академії—проф. інж. І. Шовгенів.

В останні часи з ініціативи того ж Громадського Комітету та за допомогою Чеського уряду засновується в Празі ще одна школа вищого типу на 300 слухачів, а саме Український Педагогічний Інститут. У школу цю приймаються ті, що скінчили вчительські семінарії та середні школи. Мета школи—підготувати кадри широко освічених педагогів для праці по народній освіті. Курс у Педагогичному Інституті двохрічний.

До лютого 1922 року Громадський Комітет видавав двотижневик „Громадський Вістник“. З лютого приватне товариство під головуванням М. Шаповала видає „Нову Україну“—безпартійний двотижневик, досить, правду кажучи, слабенький.

З лона Громадського Комітета повстав і Комітет в Ч. С. Р. по збору жертв для голодних на Україні. Зібрал він 68.821 кор. ч. 80 галерів.

Крім того існують в Чехії такі товариства: 1) „Товариство Україн. Техників Сільського Господарства“. До затвердження владою Ч. С. Р. воно існує неофіційно й провадить підготовчу роботу. Голова Т-ва проф. Іваницький. Місто осідку—Подебради. 2) Недавно організоване „Українське Правниче Товариство“, яке має на меті: заснування в Празі Українського Правничого Інституту, переклад на українську мову та пристосовання до умов України відповідних російських законів, розробку конституційних питань і т. ін. На чолі Правничого Т-ва стоїть професор українського університету п. Рос-

тислав Лашенко. 3) „Спілка Українців Лікарів”. Голова—Борис Матюшенко. 4) Драматичний гурток. 5) Національний український хор. 6) Товариство українських пасішників.

В грудні 1919 року заснував П. С. Лаврів у Празі український відділ при Всеславянській експедиції Б. Гавлічка, а з 1-го січня 1922 року організував він же чесько-українську книгарню. На жаль не тільки світло було в життю української еміграції в Чехословаччині. Чимало є там і прикрих плям та шкідливого політиканства. „Інтриги, сварки, невихованність часами вбивають всяку охоту до громадської роботи”—це свідчать найбільш поважні та безсторонні діячі. З Праги ці інтриги перекидаються і далеко за межі місцевої еміграції...

Та не будемо спинятися на цих сумних явищах. Всеж таки треба об'єктивно визнати, що українська еміграція в Чехії в останні роки працювала досить енергійно та чимало зробила завдяки допомозі уряду Ч. С. Р. та при діяльній підтримці чеських громадських діячів. Слід зазначити взагалі дуже культурне і цілком прихильне поводження з емігрантами чеського населення столиці й провінції. Чехи очевидно не забули трагичних моментів своєї власної визвольної боротьби і тому добре розуміють емігрантську недолю.

Ол. О—сенко.

Українське літературне життя на еміграції.*)

Великий „ісход“ української інтелігенції з рідного краю, почавшись уже в перших місяцях 1919 року і закінчившись в 1920 році, коли перейшли кордон уряд У. Н. Р. з усіма його установами й персоналом, армія і кілька тисяч громадян ріжного стану, — має в новій історії найбільше аналогії до великої польської еміграції 1831 року, коли так само покинули рідну територію уряд, законодатні установи, армія і богато політичних і культурних діячів. Те, що потім з цією

*) В статті шановного автора про українське літературне життя на еміграції богато не тільки цікавого фактичного матеріалу, але й поважних та цінних думок про духове життя українського громадянства на чужині. Цілковито це визнаючи, редакція, однаке не може не звернути уваги читачів і на те, що деякі з думок та вказівок автора треба приймати з певним зостереженням. Автор, порівнюючи сучасну нашу еміграцію з польською еміграцією 1830-1831 р.р., зазначає як ця остання багато зробила, яку колosalну культурну працю провела. І, з другого боку, які порівнюючи нікчемні здобутки на культурному, а зокрема на літературному полі дала еміграція українська. Тут ми маємо до діла з явною недоцінкою деяких умов першорядної важливи. Укр. еміграція майже весь час була в стані невпинної політичної боротьби. В цей бік була скерована її увага, на цьому були зосережені її сили. Вона рвалась на батьківщину і була певна в скорому повороті до дому. Це перш за все складало психологичні умови цілком несприятливі для спокійної культурної праці, для продуктивної літературної творчості. Не для цього вона тут, на чужині опинилася і не про те тут дбала, принаймні в перші роки.

Само собою, що поруч з цим були і інші поважні причини так внутрішнього як і зовнішнього характеру, які негативно впливали на духову працю та літературну продукцію української еміграції — принаймні в особі її більш активних елементів, але, як справедливо зазначає автор, спиняється на цих причинах тут не місце. Ред.

еміграцію діялось, дуже нагадує на зверхній погляд долю еміграції української: той самий поділ на ворожі між собою партії, ті самі взаємні обвинувачення в спільних невдачах, такі ж самі болячі шукання виходу з тяжкого становища. Але по-за тим була й велика ріжнича у внутрішньому житті польської і української еміграції. Нехай і так, що й поляки дійшли були, по словах їх великого поета, до такого стану коли люде

*Utraciwszy rozum w mękach długich
Plwają na siebie i żgą jedni drugich,*

це річ звичайна для кожної масової еміграції після великої національної катастрофи, якою для поляків було повстання 1830-1831 років, а для нас наша Руїна 1918-1920 років. Та про те польська еміграція зуміла лишитись на певний ідейній та моральній висоті і витворити багато великих духовних цінностей; вона не капітулювала перед ворогом; вона зоставалась осередком ідейної праці для всієї польської нації, вона широко спопуляризувала польську справу перед цілим світом, як справу справедливу і симпатичну; а саме головне — вона витворила близкучу літературу, видвигнула цілу плеяду великих письменників, з котрих доволі назвати саму лишень невмірущу трійцю: Міцкевича, Словацького, Красінського... Тим-то блукання поляків на чужині не пройшло даремне. Багато одиниць змарнувалось або й загинуло в тому блуканні, але цілість піддержала традицію боротьби за визволення рідного; вона зуміла ідеалізувати й опо-теозувати цю боротьбу, оповівши її всіма чарами принади, й так заповіла її грядущим поколінням. Дарма, що „романтизм в політиці“ призвів до нових жертв і до нових тимчасових розчаруваннів: без цих жертв можеб Польща ніколи вже більше і не встала.

Одже коли поглянемо, що зробила в подібних обставинах еміграція українська, то порівнання вийде не геть то на користь нам; аж сумно робиться і боляче, коли подумаєш, які можливості були у нас, і що ми зробили! Адже кращі наші сили, можна сказати цвіт умового життя нашого опинився на чужині; були спочатку кошти, були всі умови щоб заложити на чужій землі такі огнища ідейної й культурно-національної роботи, що вони й далекому рідному краю присвічували в його біді і самій еміграції не давалиб нидіти й занепадати духом. І все те змарновано без розуму, без вжитку. Наше письменство, наші поети, драматурги й повістярі, що опинились по чужих краях, не спромоглись утворити нічого, що цідіймалоб духа, возвеличувало нашу ідею, показувало, що не дурно ми боролись і гинули. Не створено нічого, щоб принаймні давало художнє змалювання пережитих пригод, мов і справді ми нічого особливого не пережили, і все що з нами сталося, це ряд індивідуальних нещасть для окремих людей або груп, а не загально-національне лихо. Довго було б говорити про причини і коріння такого стану нашої літературної творчості на чужині, і не на цьому місці слід про це зняти мову. Причини нашого лиха здебільшого лежали не поза нами, не в зовнішніх обставинах, а в нас самих. Українська еміграція в собі самій несла вже за кордон зерна роскладу й упадку, ці зерна скоро

проросли і витворили таку отруйну атмосферу, що в їй загинуло все те добре, що ще застувалось, і зробились ми посміховищем перед людьми, притчею во язицік народам. Та знов жажу-не тут про це говорити. Згадав я про це лише тому, що мусів пояснити чому замість огляду літературного життя, оцінки творів і цілих течій, подаю самий лиш огляд літературної продукції, сухий бібліографічний підрахунок видавничої діяльності. Справді — крім писаннів В. Липинського — я майже не бачу, щоб наше письменство на чужині виявило щось цінне, таке, щоб зачепило самі основи пережитого й переживаного нами лихоліття, щоб дало якусь свіжу, оригінальну думку, зробилоб спробу переоцінити старі цінності, одвіяти зерно од полови, щоб нарешті просто було зогріте справжнім щирим почуттям, а не виявляло з себе холодної порожньої фразелогії, яка нікого не зворушить і не примусить задуматись. Бо не можна ж зараховувати до активу в нашому літературному балансі апології руїнництва і національної зради, подані в писаннях декого з видатних колись борців, тих, що й на вигнанні мусіли бути пророками боротьби й мужнього опору, а не слабодухими оборонцями капітуляції перед ворожою силою.

Сумне це все, що приходиться говорити, але сумніше було б закривати на це очі й дурити себе якимись ілюзіями.

Лучше сказати правду: душа нашої літератури зосталась там, на розлогих стежах нашої України, по мовчазних містах колишніх осередках умової праці, в понурих селах, що замкнулись в колі елементарної боротьби за істнування. Там, в руках отих подвижників культури, що голодні, холодні й беззахистні прядуть далі нитку літературного життя, тих, що не можучи появити своїх творів друком, працюють робом предків і пишуть для прийдешнього часу — там зостався геній української літератури. Звісна річ, я маю на думці не тих убогих духом і безталанних фіглярів, що кують якусь незугарну „пролетарську“ поезію й виробляють на вдивовижу здоровому розуму якесь нове мистецтво, а старіх діячів українського художнього слова й критичної думки і тих молодших, що зостаються вірними загально-людським ідеалам правди, добра й краси. Коли українська література не замре, а відродиться з новою силою й розмахом, то тільки іхньою працею. А ми поки що обернемось до підрахунку української видавничої діяльності на чужині, коли й що видано, чиїми заходами й де, спробуємо зробити підсумок видавничої праці трохи не чотирьох років нашого еміграційного блукання.

Спроби зложити українське видавництво за кордоном за-для техничних користей друку почались ще за Української Держави в 1918 році. Це були видавництва „Вернигора“ й „Українська Школа“, які почали друковати свої книжки у Відні. Частина надрукованого встигла ще попасті на Україну, але з весни 1919 року звязок з краєм припинився, і все що потому друковано, зоставалось на чужині, іноді тільки знаходячи собі збут в Галичині, Волині, Буковині, Підкарпатській Русі й наших американських колоніях. Головних осередків української видавничої діяльності за кордоном витворилось три: Відень, Прага і Берлін, — там де осілась більшими групами

українська еміграція. По-за тими містами українські видання з'явилися лише спорадично, як виїмок. Одже почнемо наш огляд з Відня.

У Відні мали (а почасти мають і досі) свій осід видавництва „Вернигора“, Українська Школа“, „Дзвін“, „Дніпро-Союз“, „Хліборобська Україна“, „Український Соціологичний Інститут“, „Стежка до дому“, тут же працювала деякий час спеціальна „Педагогична Місія“, виряжена в 1919 році урядом У. Н. Р. за кордон для видання підручників.

Т-во „Вернигора“ за 1919—1922 роки видало кілька підручників і взагалі шкільних книжок:

Іван Крип'якевич. Огляд історії України. Repetitorium для вищих клас середніх шкіл та вчительських курсів, 1919. Ст. 90,8°. Друковано 25.000 прим.

Іван Раковський. Зоологія для вищих початкових шкіл та гімназій. 1919. Ст. 144,8°. Друк. 25.000 прим.

Іван Раковський. Людина. Опис будови людського тіла 1919. Ст. 39,8°. Друк. 14.000 примірників.

Степан Рудницький. Початкова географія для народніх шкіл. 1919. Ст. 192,8°. Друк. 50.000 примірників.

Поль Бер. Наука природи. Переклад з франц. мови Т. Губенка. 1920. Ст. 128,8°. Друк. 50.000 примірників.

Антін Крушельницький. Українська читанка для I кл. середніх шкіл. 1920. Ст. 248,8°. Друк. 10.000 примірників.

Антін Крушельницький. Українська читанка для II кл. 1920. Ст. 288,8°. Друк. 10.000 примірників.

Іван Огієнко. Українська граматика ч. I. Ст. 107,8°. Ч. II. Ст. 48,8°. 1920.

Дмитро Дорошенко. Курс української історії для старших клас середніх шкіл. 1922. Ст. 264,8°. Друк. 2.500 примірників.

Крім цих підручників „Вернигора“ видало ще: „Фавста“ Гете, в перекладі Д. Загула (1919, ст. 136, друк. 10.000 примірників), історичну повість В. Златопольця й Іг. Федіва „Син України“ (1919, ст. 224, друк. 5.000 прим.), збірку новел В. Залозецького „Під осіннім небом“ (1919, ст. 169) і збірку пісень О. Кошиця „Пісні України“ (1920, ст. 18). Видано було ще кілька стінних карт і портретів.

„Українська школа“ злилась в 1919 році з „Дзвоном“ і обидва видавництва випустили підручники:

Спиридон Черкасенко. Рідна школа. Читанка. Частина 4-та. 1920. Ст. 504,8° Друков. 100.000 примір.

О. М. Коваленко. Практична геометрія. Ч. I. 1919 року. Ст. 96 (25.000 примірників) Ч. II, 1919, ст. 94 (25.000 прим.)

Юр. Сірий. Життя рослин. 1919. Ст. 80, друк. 25.000 пр.

Юр. Сірий. Світова мандрівка краплі води. 1920. Ст. 16, друк. 20.000 примірників.

Юр. Сірий. Про соробця, славного молодця. 1920. Ст. 16. Друковано 20.000 примірників.

Більше як підручників видав „Дзвін“ творів красного письменства. Він випустив 11 томів „Творів“ В. Винниченка (1919—1920

р.р., кожного тому друковано по 15.000 прим.) 6 книжок його окремих оповідань та драму „Між двох сил“ (усього в числі 130.000 прим.) і його ж таки трьохтомову працю „Відродження нації“ (кожного тому по 15.000 примірників). Опіч того видано 3 томи поезії („Твори“) С. Черкасенка: т. I, 1920, ст. 204,8⁰ і т. II, 1920, ст. 200,8⁰, т. III, 1920, ст. 238,8⁰, кожого тому друковано по 15.000 примірників; книжка оповіданнів Р. Кіплінга „Брати Моуглі“ 1920, ст. 236,8⁰, 20.000 примірників; „Новелі“ Юр. Сірого 1920, ст. 164,8⁰, друк. 15.000 примірн. і брошура Отто Бауера „Шлях до соціалізму“, 1920, ст. 50,8⁰, друк. 15.000 примірн. Книжка В. Левинського „народність і держава“ 1919 ст. 125 +1,8⁰.

Видавництво „Дніпророюз“ випустило у Відні серію книжок по українській історії і серії видань по кооперації. До першої серії належать праці проф. М. Грушевського: „Культурно-національний рух на Україні в ХІ—ХІІІ віці“ (1919, ст. 248,16⁰); „Про старі часи на Україні“ (1920, ст. 119,8⁰); „Історія України“, підручник для середніх і вищих початкових шкіл (1920, ст. 216,8⁰); „Всесвітня історія“ (1920, ст. 202,8⁰) й „Ілюстрована історія України“ (1921, ст. 575,8⁰). Крім того праця В. Липинського „Україна на переломі 1657—1659“ (1921, ст. 304,8⁰).

В серії видань по кооперації „Дніпророюз“ видав: Е. м. Вандервельда „Нейтральний і соціалістичний кооперативний рух“ (1920, ст. 146,26⁰); Р. Даймера „Німецька кооперація“ (2 частини, 1919—1921, ст. 140 144,16⁰); А. Сербиненка: „Кооперація на селі“ (1919, ст. 32, 16⁰) і „Українська споживча кооперація“ (1919, ст. 20, 16⁰).

Це саме видавництво випустило в 1920 р. книжку В. Левинського „Соціалістичний Інтернаціонал і поневолені народи“ (ст. 142+(1), 8⁰).

Видавництво „Стежка до дому“—катеринославське в-во Івана Труби, видало цілу серію казок: 3 томи казок Андерсена (1920—21, кожен том по 160 ст., 8⁰), 2 томи казок Бехштейна (1919 160 111,8⁰), 2 томи казок Гауфа (1919, 160—160 ст. 8⁰), 4 томи казок братів Грім (1919—20, по 160 ст. кожен 8⁰) і ще один томик вибраних казок Андерсена (1920, ст. 216,24⁰). Усі ці книжки дуже гарно ілюстровані.

Видавництво „Союза українських хліборобів—державників“ видало 3 томи неперіодичного збірника „Хліборобська Україна“ (1920—1931) і одну програмову брошуру „Добрітів—хліборобів“. У цих збірниках найближчу участь брали В. Липинський, Д. Дорошенко, С. Шемет і М. Тимофіїв.

З 1920 року заложено у Відні видавництво „Українського Соціологичного Інститута“, на чолі якого стоїть проф. Грушевський. Це в-во випустило в 1921—1922 р. у Відні 4 томи П. Христюка „Замітки і матеріали до історії української революції“ (ст. 152 +204 +160 +192, 8⁰), проф. М. Грушевського „З починів українського соціалістичного руху“ (М. Драгомонів і женевський соціалістичний гурток) ст. 212, йогож „Початки громадянства“ (ст. 328, 8⁰), М. Лозинського, Галичина в р.р. 1918—1920, (ст. 228,8⁰),

В. Старосольського, „Теорія націй“ (ст. 144, 8°); К. Грушевської „Примітивні сповідання, казки і байки Африки та Америки“ (ст. 192, 8°). Крім того видав Інститут дві книжки по французьки.

Під загальним проводом проф. М. Грушевського виходив у Відні також неперіодичний збірник „Борітесь—Поборете“ орган групи українських соціялістів революціонерів. Усього вийшло протягом 1920—1921 років 8 випусків цього видання. Накладом вид. „Борітесь—Поборете“ вийшла й книжка М. Шаповала „Революційний Соціалізм на Україні“, 1921 ст. 256, 8°.

Комуністичне в-во „Нова Доба“ у Відні випустило протягом 1919—21 років коло трьох десятків брошур переважно агітаційного змісту і взагалі дуже маловартих з літературного погляду. Заслуговує на згадку хіба „Показчик соціалістичної і комуністичної української літератури“ Івана Калиновича.

„Педагогична Місія“ під проводом А. Крушельницького наготовила коло двох десятків підручників та інших книжок, але з того ніщо не побачило світу, за винятком 8-ми томової „Читанки“ самого д. Крушельницького, виданої згодом вже іншим видавництвом.*)

Об'єднання українських видавництв у Відні випустило в кінці 1921 року дуже цінну бібліографічну „Книгу“ видану під редакцією проф. Д. Антоновича. Дуже жаль, що видання це спинилося на першому випуску.

З окремих виданнів, що виходили у Відні, треба позначити дуже цікаву й талановито написану книгу Д. Донцова „Підстави нашої політики“ (1921, ст. 216, 8°), поруч „Листів до братів—хліборобів“ В. Липинського безперечно найцікавішу появу на полі української публіцистики за кордоном.

Варто зазначити також книжку І. Бочковського „Життя і світогляд Т. Г. Масарика“ (Віденський, 1921, ст. 40, 8°).

У Відні-ж був осідок і видавництва „Української Народньої Партії“ „Свобода і Право“ яке випустило в 1920 р. низку брошур (Матеріали до погромів в. 1-й ст. 44, 16°; М. Байера. Причини аграрної революції на Україні і шляхи до розвязання аграрної справи ст. 23, 16° і „Листи від українських хліборобів до української інтелігенції“ 1921 р. ст. 95+(1), 16°). Соціалісти-самостійники теж випустили у Відні у 1920 р. три брошури: 1) Українська Партія Самостійників (У. Н. П.)—ст. 88, 8°, 2) Історія української влади (1917—1919), ст. 32, 8 і 3) Шлях до катастрофи (ст. 20, 8°). Закордонна група У. С. Д. Р. П. видала в 1921 році дві брошури: К. Каутського „Соціалізація і робітничі ради“ (ст. 23+(1), м. 8° і А. Паннекука, „Марксізм і Дарвінізм“ (ст. 69+1, 8°). Обидві в перекладі М. Галагана. „Наша Воля“ видала маленькі книжечки Модеста Левицького: 1) Шкільні товариші. Оповідання (ст. 31—1, 16°), 2) Казені діти (ст. 36+1, 16°), 3) Паки й паки (Про нашу літературну мову ст. 66+1, 16°) Видавництво „Історія і Право“ випустило працю К. Лоського „Історія

*) Про цю „педагогичну місію“ див. Станіславовську „Книжку“ ч. 4—ст. 83—84.

ї система римського приватного права“, т. I (1921, ст. 129+(2), 8°). Відмітимо ще „Статут Українського Національного Аероклубу“ (1920, ст. 11, 8°), підручник Ів. Андрушенка, Математика (1919, ст. 86, 8°) збірочку віршів В. Валентіна „Перезва“ (1921, ст. 74+V, 16°), „Показчик“ до журнала „Воля“ за 1919 р. Ів. Калиновича (1920 ст. XL, 8°) та гарно видане оповідання Г. Гасенка „Ная з Джунглів“ (Видавництво „По світу“) 1920, ст. 68+(1), м. 4°, Ів. Храпка, Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонникіституцій, ч. 1, 1919, ст. 152, 8°, С. Русова, Серед рідної природи. Оповідання 1922 ст. 80, 8°. А. Животко, Промінь. Збірничок для праці з дітьми. 1922, ст. 94, 8°. Гр. Наш, Мораль 1922. Моя Книжка (маленька читанка, 1922, ст. 24, 8°). А. Кащенко, Над козацьким порогом, 1922, ст. 22, 8°, його ж—На руїнах Січи 1922, ст. 14, 8°—Зруйноване гніздо 1922, ст. 108, 8°,—Мандрівка на Дніпрові пороги 1921, ст. 24, 8°. Теміш Хмельниченко. Історична повість О. Рогової, переклада М. Загірня. 1922, ст. 191-+(1), 8. Гетьман Петро Сагайдачний. Історичне оповідання з повісті М. Мордовця переробила М. Загірня 1922 ст. 128, 8°.

Переходячи до другого видавничого осередка української еміграції, до Берліна, треба сказати, що видавництво це розвинулось в ньому лише за два останніх роки (1921 — 1922), коли перейшло сюди „Українське Видавниче Товариство в Катеринославі“ і заснувалося кілька нових. Книжки тут друкуються переважно в Липську, але самі видавництва мають свій осідок в Берліні. На чолі в-ва стоїть Є. Вировий. „Українське В-во в Катеринославі“ роспочало свою діяльність у Відні. Там воно протягом 1919 — 1920 років видало такі книжки:

А. Кащенко. Борці за правду, Ст. 112, 8° — Його ж Під Ко-
сунем. Ст. 118, 8° Славні побратими Ст. 36, 8° Кость Гордієнко Ст. 40, 8°.
З Дніпра на Дунай. Ст. 96, 8°.

А. Чайківський. Козацька помста. Ст. 84, 8°

В. Корнієнко. Запорожський скарб. Ст. 32, 8°.

Мамин-Сібіряк, Три оповідання Ст. 48, 8°.

В кінці 1919 року в-во перенесло свій осередок до Берліна і тут видано до цього часу такі книги:

А. Воронець. „Ярина“, україн. букварь. 1921, ст. 74, VI, 8°.

М. О. Ковалевський. Історія Греції та Риму. 1920. ст. 114, 8°.

Українські народні казки (із збірника Ів. Рудченка та ін.) 1920, ст. 123, 8°.

Т. Шевченко, Кобзарь. Під редакцією і з поясненням та примітками В. Сімовича, 1921.

Поза тим ладить видавництво до друку цілу серію нових видань, між ними й видання Кащенкової Історії Війська Запорожського“.

Давнє соціал-демократичне українське видавництво „Знаття то сила“, що колись друковало свої видання в Київі, тепер відновило свою діяльність за кордоном. В Берліні протягом 1920 року воно видало серію книжок: К. Каутського „Соціальна революція“, ст. 148, 8°, його ж „Тероризм і комунізм.“ ст. 204, 8°, його ж „Шлях до влади“, ст. 127, +(1) 8°, Ф. Енгельса: „Німецька селянська війна“

ст. 126,8°. О. Бауера „Шлях до соціалізму“ ст. 48,8° і Т. Кунова „Як повстала релігія і вірування в богів“. 1922, ст. 179, + (1)8°,

З 1922 року в Берліні почало свою діяльність зовсім нове українське видавництво. „Українське Слово“, котре виявило доволі значну рухливість і випустило до сього часу такі видання:

Віктор Андрієвський, До характеристики українських правих партій. 1921, ст. 24,16°.

В 60-ті роковини смерти Т. Шевченка. 1921, ст. 32,16°.

Бандурист. Жах. Збірка оповідань, 1921, ст. 32,16°.

Б. Лепкий, Незабутні, Літературні нариси: 1921, ст. 84,16°.

В. Андрієвський. З минулого. 1917-й рік на Полтавщині 1921, ст. 158+212,16°.

Українська літературна мова і правопис. 1921, ст. 54,16° („Найголовніші правила українського правопису“ вид. Україн. Академ. Наук і „про українську літературну мову“ Є. Чикаленка).

І. Котляревський. Твори т. I, 1921, ст. X+208,16° і т. II, 1922, ст. 112, 16°.

В. Леонтович. Спомини утікача. 1922. Ст. 154, 16°.

І. Герасимович. Життя й відносини на Радянській Україні. Ст. 104, 16°. Голод на Україні. 1922, ст. 296, 16.

Д. Дорошенко. Славянський Світ. З томи 1922, ст. 240+759+214, 16°.

С. Томашівський. Під колесами історії. 1922. Ст. 104, 16°.

П. Куліш. Чорна Рада. 1922, ст. 240, 16°.

Т. Шевченко. Кобзарь. З передмовою Б. Лепкого. 1922. Ст. X+312,8°.

Памяти І. Франка. Зібрали З. Кузеля. 1921. ст. 32, 16°.

Достойно есть. Збірка статей присвячених Шевченкові. 1922. Ст. 24, 16°.

О. Фед'кович. Вибір поезій. 1922, 32, 16°.

Дещо про гроши. 1922, ст. 24, 16°.

Рідне слово. Збірка. 1922, ст. 290, 8°.

Разом з цим „Українська Народня Бібліотека“, „Українське Слово“ видало два тома альманаха „Струни“, антологія української поезії від давніших до нинішніх часів. Під редакцією Б. Лепкого. Берлін, 1922, ст. VIII+248,8° „Українська Народня Бібліотека“ випустила в 1921 році відомий роман П. Мирного „Хіба ревуть воли, як ясла повні“.

Наймолодше з українських видавництв у Берліні, заснованих українською еміграцією, це „Ратай“. Досі воно видало в 1922 р. „Чернігівку“ Костомарова (передрук видання київської. „Просвіти“ з передмовою Б. Грінченка), Ст. XII+297,8°. „Оповіданки“ Кулиша під ред. Д. Дорошенка, ст. 155,8°, І. Нечуй-Левицького, Баба Параска та Баба Палажка ст. 30,8° і збірку пісень і приказок для дітей „А—а Каточок“. 1922, ст. 30,8°. Відмітимо ще альманах „Vivat Akademia“ на спомин концерту-балю українських студентів в Німеччині. 1922, ст. 48, м. 4°, Гр. Наш, Народня влада на Україні (Вид. „Вільна Спілка“) Лейпциг, 1922 ст. 40, 8°. Л. Биковський

„Національна бібліотека Української держави“ Берлін 1922, ст. 15,8 (Вид. „Українське книгознавство“).

Третій значний осередок українського видавничого життя на еміграції—чеська Прага. Тут ще в 1919 році почало друкувати книжки відоме київське в-во „Час“.

Його накладом повинходили такі видання: В. Королів, Народний герой Симон Петлюра (спроба характеристики) 1919, ст. 37+1, 8°, також по чеськи, англійськи, італійськи, німецьки і французьки, читанка В. Доги „Наше слово“ (1920, ст. 220, 8°), Божени Німцової „Про дванадцять місяців“ (словацька казка, переклад В. Старого), 1919, ст. 16+14 барвних малюнків; „На зеленому острові“, збірка чеських оповідань в перекладі В. Старого, 1920 ст. 70, 8°; „Близький світ“, чеські казки в перек. В. Старого, 1920, 50, 8°; „Славянські народні казки“, в перек. В. Старого, 1920 ст. 88, 16°; роман для юнацтва В. Корольова-Старого „Чмелік“, 1920, ст. 460, 8°, крім того серія кольорових видань казок: „Дід та баба“ ст. 8, 4°; з малюнками, Лисичка, котик і півник“ ст. 8, 4°, з малюнками, „Війна грибів з жуками“ ст. 10, 4° з малюнками і „Мати Коза“, ст. 8, 4° з малюнками.

Опріч українських видань, „Час“ випустив у Празі протягом 1919 – 1920 років цілу серію брошур чеською мовою про Україну й про українську справу; видано брошури М. Грушевського Ст. Дністрянського, Д. Дорошенка, М. Кордуби, Яр. Нечаса, Ст. Смаль-Стоцького, І. Махаля, а також дуже гарне видання Шевченкового „Івана Гуса“ в паралельному українському й чеському тексті під редакцією проф. Смаль-Стоцького.

Якийсь час у Празі існувало було в-во „Всесвіт“ котре встигло видати книжечку Д. Дорошенка „Угорська Україна“, Прага, 1919, ст. 34. 8°, „Українсько-чеські розмови“ І. Крока, 1919 ст. 42,8°, збірку народних пісень з нотами „Наша пісня“ 1920, ст. 32,8°, чеський переклад драми В. Винниченка „Брехня“ та Лесі Українки „Лісової пісні“, пару інформаційних брошур по чеськи—Дністрянського, й інш.

Крім того ще дві відбитки: Гр. Нашого. Фатальна помилка революції. 1921, ст. 14+(1),8° і В. Левинського, Етика і соціалізм,

Поза цими трьома головними осередками українського видавничого руху на еміграції в Західній Європі можна однітити лише дві книжки, що вийшли в 1919 р. у Гельсінгфорсі, а саме: К. Лоського „Нарис римської історії“ (ст. 144,8°) і К. Вишевича „Од великого до смішного“ (ст. 22,16°). Решта появилася й появляється по ріжник місцях Польщі й Східної Галичини, де розкидана еміграція з Наддніпрянської України.*)

(Кінець в слід. числі).

Д. Дорошенко.

* Вважаємо необхідним зазначити, що друга частина статті п. Дм. Дорошенка доповнена, на прозьбу редакції, Шановним п. Володимиром Дорошиком, якому належать майже цілком останні сторінки зі списком видань еміграції, що вийшли в ріжників пунктах Галичини і Волині, а також в Тарнові і інших місцях перебування української еміграції, в Польщі. Кінець цього списку, де зазначено біля 90-ти видань,увійде в слідуюче число „Трибуни України“. Ред.

НА СУЧАСНІ ТЕМИ.

Зізд еміграції.

В перший період свого перебування за межами Батьківщини наша політична еміграція майже вся зосережувалася коло свого державного центру, з яким була звязана не тільки єдністю політичних змагань, спільною боротьбою з ворогом, але й організаційно. Значна більшість тих, що опинились за кордоном, або належала до армії У. Н. Р., або входила в склад державних установ—центральних і місцевих. Це утворювало єдність еміграційних сил, підпорядковувало їх певній дисципліні і таким чином оберегало від тої деморалізації та дезорієнтації, які є неминучими супутниками розорошеності.

До якоїсь міри тіж організаційні завдання виконували суспільно-політичні та культурно-громадські обєднання, що в особі окремих своїх членів чи груп опинились на еміграції, але то вже були, під зазначенним вище поглядом, другорядні чинники. По самій суті справи вони не мали обєднуючого центру, а часами між ними виникали й гострі суперечки.

Коли хід подій одсунув на якийсь час політичну боротьбу, як головне й безпосереднє завдання наше, і коли в звязку з цим ліквідовано було більшість наших державних інституцій,—мусіла виникнути якась суспільно-організаційна установа, яка б стала в центрі нашої еміграції і взяла на себе її реєстрацію, правну, а в міру можливості матеріальну її допомогу, певні інформаційні завдання, а у відповідних випадках і офіційне представництво еміграції.

Така установа і виникла в особі Українського Центрального Комітету, який фактично склався з групи старших наших громадян. Але само собою ясно, що Центральний Комітет лише в невеликій мірі може компенсувати відсутність загально-емігрантської організації, бо він не має широкої громадської бази—організаційних звязків з периферією, з еміграційними осередками та кольоніями, що розкинуті тепер у багатьох місцях. Незалежно від цього в самих тих осередках та кольоніях, можна сказати, зовсім нема організованого життя. Люде розбрелися, розорошилися, захопилися особистими інтересами і не вживають жадних заходів до того, щоб рятувати свою громадську справу в організаційний спосіб, щоб підтримувати звязок з рештою еміграції та утворювати умови боротьби з моральним і політичним роскладом, який сіють та підгримують між нами наші вороги.

Це страшна річ—ота відсутність організації та розбрат, і з ними треба боротися невпинно і енергійно. Раніш чи пізніш, але настане час нашого повороту на Україну. Вона чекає нас, як науково та культурно озброєних робітників, як міцну і витревалу політичну силу... Про це ми не повинні забувати ні на одну хвилину. І ми мусимо стреміти до єдності, мусимо організуватися. Та навіть і незалежно від нашої головної й високої мети, наші щоденні емігрантські інтереси—правні, культурні, матеріальні—вимагають від нас організованності, єдності, взаємної підтримки, широких звязків.

Але як цього всього досягти?

Гадаємо, що найкращу і найдокладнішу відповідь на це можуть дати не окремі люди, а лише колективна думка, бо кожна окрема людина бачить тільки близчий до неї куток та знає здебільшого умовини лише тої місцевости й того осередку, в якому перебуває. Отже конче необхідним треба визнати скликання емігрантського зізду, який давби можливість з одного боку взаємно поінформуватися, з другого намітити шляхи й засоби до задоволення наших хочаб найбільш пекучих потреб—організаційних, правних, матеріальних та культурних. І на цій думці, себто на думці скликання зізду представників нашої еміграції, зупинився, як відомо, Центральний Комітет. Він звернувся до міністерства внутр. справ Річісполітої Польської за дозволом скликати зізду і принципову згоду одержав. Тепер вже справа зізду цілком залежить від самої еміграції, від того, в якій мірі ми відчуваємо необхідність боротися з нашим розорошенням та потребу громадської організації для поліпшення нашого становища.

На превеликий жаль, доводиться зазначити, що свідомість наших потреб та нашої відповідальності перед самим собою і перед суспільством і тепер ще не стоїть у нас на потрібній височині і навіть така проста і разом з тим така

пекуча, давно настигла ідея, як ідея емігрантського зїзду, принаймні в Польщі, була зустрінута деякими громадянами з якоюсь непевністю, трохи не з підошріннями.

— Чому власне зїзд скликає Центральний Комітет, а не якась інша організація?

— Та лише тому, що жадна інша організація до цеї простої думки на додумалася і, очевидно, особливої важності нашим організаційним справам не надає; громадяне ж, що фактично входить у склад Центрального Комітету, наважали за свій обовязок в міру можливості допомогти еміграції самовизначитися та самоорганізуватися.

— А чи варто взагалі українській еміграції відокремлювати свої справи від справ української людності у Польщі? Чи не слід подумати про те, щоб близче до тої людності підійти і навіть цілковито з нею злитися?

Це запитання також висунуто було де-ким з наших громадян, і воно свідчить про ті процеси дезорієнтації, які в нас вже розпочались... Але хай буде навіть так, хай еміграція повинна зріктися своїх особливих завдань та ігнорувати свої чисто емігрантські потреби, як наприклад правні і матеріальні, — хіба ж це відсуває потребу в зїзді? Навпаки, здавалосяб, що як раз прихильники наведеного погляду, коли вони люди ширі й переконані, повинні бажати скликання емігрантського зїзду, щоб поширити серед еміграції та упевнити свої *desideria*, встановити засоби, якими можна б досягти тої (безумовно хибної з нашого погляду і фантастичної мети) — самоскасування еміграції...

Висловлюється де-ким й іншого характеру заперечення:

— Чи допустить польська влада необхідну свободу вислову на українськім емігрантськім зїзді?

Це зїзд неполітичний і, здавалосяб, при певній стриманності й коректності промовців нема підстав боятися адміністративних скорпіонів що до зїзду, але як би навіть ті скорпіони без приводу з боку зїзда й з'явилися, та чи може це наперед нас лякати чи міняті зasadу, що до потреби в зїзді? Навіть у царській Росії ми з цим не рахувалися і використували всякий дозвіл зібратися та гуртом обговорити ті або інші суспільні справи. Чого ж це тепер ми мусимо міняти свою стару тактику?

Ні, з якого боку ми не підходили до справи — для нас нема жадного сумніву, що сміграційний зїзд є конче потрібний, що його треба скликати негайно та що участь у ньому повинні приняти представники всіх перебуваючих на еміграції організацій і гуртків, незалежно від їх політичного *credo*. Може большевикам та скомпрометованим з національного чи морального погляду елементам на зїзді не повинно бути місця, але большевиків емігрантів і не існує, а національно та морально нелевіні елементи не повинні-б одержувати мандатів від громадянства.

Що торкається програму зїзду, то в повідомленнях Центрального Комітету намічені такі пакти:

1. Правна кваліфікація емігрантів, в звязку з питанням про це саме вже порушеним в Лізі Народів; треба зясувати наше правне положення в Польщі, як емігрантів політичних, і встановити якесь стало відношення до нас з боку польської влади.

2. Організація емігрантів на місцях їхнього перебування, в національно-громадські кола, товариства, гуртки і т. и. з ріжними завданнями: загально культурними, професійними, науковими, літературними, мистецькими, релігійними, економічними, видавничими і т. д.

3. Встановлення постійного звязку між місцевими емігрантськими осередками в Польщі й Українським Центральним Комітетом.

4. Встановлення податку на загально емігрантські потреби й утримання екзекутивних органів.

5. Організація пресових бюлєтенів; по можливості — видання щоденного органу, присвяченого потребам еміграції.

6. Організація самопомочи (пришукування заробку, гуманітарна і медична допомога то іншо).

7. Матеріальна і моральна допомога громадянам, інтернованим в таборах.

8. Встановлення звязку за допомогою Укр. Центрального Комітету з іншими організованими об'єднаннями Української еміграції по-за межами Польщі, в цілях взаємної інформації, а також матеріальної моральної допомоги.

9. Стан і потреби культурно-освітньої справи серед еміграції, способи задоволення цих потреб взагалі і зокрема—відносно наших студентів в Польщі".

Чи можна і чи слід вважати цей програм остаточним, що не підлягає жадним доповненням, змінам або скороченням?

Розуміється, що ні. Сам Центральний Комітет дивиться на цю справу так, що лише представники еміграційного суспільства повинні скласти в остаточній редакції програм зїзду, виготовити статут і регулямина для його та виступити на зїзді з повними докладами й побажанням. З цею метою і має бути в найближчі дні скликана організаційна комісія з представників громадянства, яких воно само вибере для підготовки зїзду.

Ми не будемо докладно зупинятися власне на цій справі, бо читачі наші знайдуть далі повні інформації відносно скликання підготовчої до зїзду комісії та її завдань. Обмежимося лише ширим побажанням, щоб наше громадянство на цей раз відійшло від старого нашого отаманства та взаємної недоброзичливості й використало можливість зійтися для спільног обміркування своїх пекучих потреб, для ширшого обміну думками. В кожному разі нікому така ішкіра розмова не могла пошкодити, а корисні наслідки від неї для нашої еміграції цілком можливі.

О. Хоменко.

Національна освіта на чужині.

Вже давно стало всім відомим загальніком, що одною з найголовніших причин невдач нашого національно-державного будівництва була нечисленність та непідготовленість до нової праці інтелігентних сил відродженої країни. Більшість української інтелігенції—то були власне „мартовські“ українці, що не знали ні історії свого народу, ні його культурних багацтв, ні соціальних вимог та суспільних ідеалів, а часто-густо не знайомі були навіть з українською літературою. Іх захопила хвиля революційного піднесення, запалив вогонь національного відродження, а в боротьбі, до якої вони прилучили свої сили, не було вже часу для самовиховуючої, з погляду національного, праці. В цьому власне полягає причина нашого малпування з російських політичних партій, джерело численних хиб та дурниць, яких наростили наші невдалі будівники, пояснення отої російщини взагалі, що й тепер ще характеризує певні елементи нашого громадянства в його світогляді, в його літературних і суспільних інтересах та в його макароничній, напівукраїнській напів-московській мові.

Боротьба за рідну державність на протязі кількох років дала, без сумніву, свої позитивні наслідки, змінила націоналістичні настрої, утворила певну психохіологію і деякий досвід, але не могла вона культурно та науково виховати національну інтелігенцію. Велика ще потрібна праця і з боку старшого нашого громадянства і з боку молоді, щоб усунути страшний дефект в українському суспільному житті, утворений віковою його русифікацією.

Перший період нашого еміграційного життя не давав змоги присвятити цій праці стільки часу і стільки сил, скільки вона вимагає. Ми почували себе на биваках, ми готовилися до нової боротьби з московськими наїзниками, всі наші думки були там, на Україні, і в таких умовах науково та культурно працювати могли хіба окремі нечисленні одиниці. Правда, що в деяких осередках еміграції, як прикладом в таборах, робилися спроби вже й тоді поставити більш менш систематично культурно-освітню працю, але дуже далекі вони були від ідеалу, як що ми будемо оцінювати ці спроби цілком тверезо.

Інше діло--тепер. Бойовий, так би мовити, період минув. Не політичну чи оружню боротьбу висовує життя нашої еміграції на першу чергу, а як раз культурну працю. Утворення та удосконалення в організований спосіб національних інтелігентних сил--ото тепер найголовніше наше завдання. На ньому мусить українська еміграція зосередити свою увагу, використуючи для досягнення цієї мети всі можливості. Лише той, чия душа позбавлена широї любови до свого народу та хто не розуміє свого обов'язку перед батьківщиною,--лише ті можуть такою справою нехтувати чи легковажити її.

Але навряд чи багато таких знайдеться серед нашої еміграції. Яскраві докази того, як ставиться наша еміграція і з осібна наша молодь до справи національної освіти,--ми бачимо зараз у Чехословаччині. За якихсь два роки

там зорганізувалось дві вищих українських школи, що притягли до себе кілька сот представників нашої молоді. Багато її переїхало туди і з Польщі. Гостинність уряду Чехословацької Республіки та чималі матеріальні засоби, які вона дала й дає на нашу освітню справу, як допомогу українській еміграції, можна лише широко вітати. Очевидно на чолі чеської держави стоять далекозорі політики, які добре розуміють шляхи й засоби до утворення міжнаціональної приязні.

Але само собою зрозуміло, що Чехословаччина всеї нашої еміграційної молоді притулити не може, і треба вживати всіх заходів, щоби в інших країнах, де осіла наша політична еміграція, було також зроблено все, що можна, щоб забезпечити національне виховання наших молодих сил. Вони дуже його потрібують. Численні прогалини в національній освіті відчуваються студентами-емігрантами на кожному кроці, і страшно помислити, що по кількох роках перебування на чужині наша молодь поверне до дому без відповідних наукових придбань з царини національних дисциплін. Антропологія і етнографія українського народу, його історія, історія літератури, національного мистецтва, економічне життя України і т. д. і т. д.—все це в значній мірі *terra incognita* для наших студентів, що слухають науку в чужоземних школах.

До нас доходять відомості, що в Німеччині де-які представники нашого старшого громадянства зробили перші кроки до задоволення національних потреб та вимог нашої молоді, яка студіює там вищу науку, і ми знов-же таки широ бажаємо всякого поспіху цій ініціативі.

До недавнього часу найменше було зроблено для цієї справи як раз серед найбільш численної нашої еміграції, що зосередилася в Річі Посполітії Польській. Це власне й викликало ото тяжіння до Чех, до Праги, до Подебрад, яке ми ще й зараз спостерігаємо серед еміграційної української молоді. Але тепер вже й у Польщі, хоч з великим запізненням, починається праця в справі організації для наших студентів-емігрантів вищої національної освіти. Заходами Центрального Українського Комітету при широму співчутті певної частини студентства пощастило підійти до реального задоволення потреби, що мусіла наболіти в душі всякого правдивого патріота. За матеріальною підмогою уряду в Варшаві зорганізувалися Академичні Курси Українознавства, на яких дали згоду викладати чимало видатних наших наукових сил, що перебувають тепер у Варшаві, Krakowі, Львові, Празі: професори Л. Білецький, I. Огієнко, I. Фещенко-Чопівський, Дм. Дорошенко В. Прокопович, П. Зайців, Л. Чикаленко, В. Садовський і ін.

Само собою зрозуміло, що варшавські курси лише тимчасові, спеціально влаштовані для нашої еміграції—так для студентів, як і для сторонніх громадян. Жадної політичної мети вони не мають на увазі, до неї не стремлять і стреміти не можуть. Усе їх завдання—культурно-наукове, і коли наше громадянство їх в належній мірі використає, коли академічні курси дадуть змогу нашій молоді повернути на Україну справжніми українськими громадянами, а не тільки фахівцями чужоземних вищих шкіл, то заслуга ініціаторів та будівників цієї справи буде незмірно великою.

Памятаймо однаке одно--що тільки *vitibus unitis* такі справи можуть бути поставлені на міцний ґрунт та допроваджені до бажаних результатів.

О. Пачевський.

ВІЙСЬКОВІ ПЛЯНИ МОСКВИ.

Варшавський „Киг. Рогаппу“, за англійськими газетами, подає, що в звязку з військовими намірами большевиків, на Поділлю та Волині відбувається пересування військ, зміщення кордонної охорони, а також зміна урядового персоналу большевицьких інституцій. Зокрема тих урядовців, що служили „за часів Петлюри“, звільняють або переводять до центральних губерній „сфедерованої республіки“.

В звязку з цим і „Громадський Вістник“ в спеціальній кореспонденції „По той бік Збруча“ (Ч. 34) подає: „Погранична сторожа з боку радянської влади змінена в тому розумінні, що замісць одного вояка на просторі пів версти, маємо менше-більше п'ять людей. В окрузі Сарн, а на півдні в окрузі Жмеринка, в напрямі Могилів сконцентровано більшу кількість війська. Військо є зовсім добре виківоване, достаточно убране, взагалі нічим не відріжняється від царського

війська. Військове командування покликало два останні річники. Муштру переводиться у волостях. Кличі, що електризують військо і збуджують воєнний запал, „це похід на Польщу“.

Французька газета „Echo de Paris“ в останніх артикулах, присвячених Співітській Росії зазначає цілий ряд фактів, які свідчать про військові підготовчі міри большевиків. Газета повідомляє, що до Росії з Німеччини направлено величезні транспорти азоту, фабрикація амуніції з дня на день збільшується, особливо на півдні, так само спостерігається збільшення в пересуванню військових транспортів до західних кордонів.

Наша редакція має відомості, що на військових заводах в Пермській губ. (Іжевський, Срітенський, Благодатський, то що) під керовництвом німецьких інженерів з заводів Крупа, провадиться невпинна праця фабрикації амуніції, обставлена що до матеріальних умовин так добре, що навіть з Чернігівської губернії робітники прямують аж на північ Росії, кажучи, що „Круп добре платить і добрими грішми.“ Можливо, що ці поголоски з Чернігівської губернії і будуть відповідю на запитання військового письменника з англійської газети „Daily Telegraph“ відомого полковника Replingtona, яке він недавно поставив на сторінках згаданої газети: „Куди перепроваджено фабрики (військові) Крупа, Фоккера і ін.“ Інформації, які подає французька та польська преса про військові пляни Москви, німецькі, а почали й російські (емігрантські газети,) як от „Vossische Zeitung“ „Руль,“ оцінюють не як ознаки близької військової акції з боку комуністичної Москви, а тільки як показчик мілітарного відродження Росії, яке, мовляв, нервує Польшу і витворює в ній настрій неспокійного вичикування. Така позиція згаданих тільки що органів німецької та російської преси не заважає їм ретельно передруковувати фактичні дані з польської преси про все, що тичеться військових заходів мілітарної Москви.

А паризький орган Мілюкова „Последнія Новости“ йде навіть далі і в одному з чисел за лютий місяць присвячує велику статтю можливим „командармам“ червоної армії — Тукачеському, Буденному, Панченжинському та ішим „маршалам“ Л. Троцького. Така увага до червоних комуністичних маршалів з боку лідера колишньої „опозиції Єго Велічества“ не може нікого здивувати: адже армія французьких санкюлотів винесла колись на трон імператора! Передбачення можливих подій примушує Мілюкова поважно рахуватися з заявою Троцького, який гадає, що „революційний розвій Європи може несподівано прибрести бурхливого перебігу“ а через це, мовляв, „Співітська Росія повинна утримувати міцну армію, готову взяти участь в евентуальних боях“. (Кн. Роган. 19. II.)

В кожному разі подані вище інформації та поголоски кидають певний промінь на „мирні“ заяви большевицьких офіційних політиків. Очевидно, що в світлі цих інформацій можна по справжньому оцінити ту комедію, яку проводили большевики в кінці минулого року, організуючи в Москві конференцію, присвячену спріні скорочення армії Співітської Росії та її територіальних сусідів (Польща, Фінляндія, Литва, Естонія, Латвія). Як відомо, — ця конференція розбилась, бо виявилось нарешті, що ініціатори її стреміли до того, щоб узяти під стисливий контроль військову справу своїх сусідів і забезпечити свої мілітарні інтереси певними гарантіями офіційної контро-розвідки. Та не дивлячись на це, большевики *et orgi* заявляють про мирні інтенції своєї політики, тоді, як факти говорять про щось інше. Факти ці вилазять, як шило з мішка. Можливо, що не завжди вони певні і перевірені, та про те ігнорувати їх не слід, бо таке нехтування було-би водою на млин большевицької Москви. Керуючі круги останньої, як показує недавня заява Іухарина і свіжа стаття Троцького, цитати з якої подали ми вище, пильно стежать за розвитком стосунків в Європі, чекаючи тільки слушної нагоди, щоби використати їх для своїх цілей однаково і революційних і великорадянських. Не може підлягати жадному сумніву, що сьогодняшній уряд Москви добре розуміє складну непевну ситуацію Європи і свою можливу роль в ній. Ми не думаємо, що остання є такою незначною і безпечною, як де хто гадає. Навпаки: вона може бути і дуже актуальною і дуже рішучою. Можна припустити більше і сказати, що ключ до розвязання тяжкої Європейської ситуації перебуває в руках комуністичної Москви з її великорадянськими амбіціями і ідеєю реванша, яку так невгаваюче підтримують комісари серед червоної армії. Відомості, що продираються до європейської преси про військові пляни Москви в обсягу ріжких технічно-підготовчих заходів набувають значення ілюстрацій до цієї ідеї, термін реалізації якої сто-

ятиме в залежності від комплекса ріжних обставин загально-політичного і господарчого характеру. Не маючи можливості сьогодні їх перебороти, комуністична Москва, як показують подані вище інформації, а їх можно-б було навести куди більше, – розвиває енергію в напрямку технічної підготовки своєї сили, очевидно в передбаченню заповіджених Троцьким мілітарних подій і збіга обставин політичного вже характеру, при яких той ключ можна рішуче повернути і скинути з себе маску миролюбства та заколисування чуйності сусідів Москви.

С. Т.

Серед руїн і могил.

(Оповідання біженця з України).

В большевицькому пеклі я майже чотирі роки жив, так чи інакше пристосувуючись до обставин. Два місяці тому я прибув з Великої України, і що там сталося за останніх 3-4 місяці, не піддається ніякому опису...

Страшний червоний терор цієї осені гураганом прокотився по всіх просторах України і знищив не одну тисячу неповинного люду з облича рідньої землі.

Які чинники спонукали московського окупанта до цієї пекельної роботи? Певна річ, що почуття небезпеки і загрози самому існуванню їхньому на нашій землі. З роками росте нездоволення комуністами і стає воно з кожним днем все сильнішим та сильнішим. Нездоволення виливається в місцевих повстанчих виступах та терористичних актах супроти комуністів. Це і викликало отої терор з боку комуністів у відношенню до української людності, як в 1922 році.

Почуваючи небезпеку, большевики почали проявляти „тверду владу“ на місцях. Це сталося так. Ще на провесні „непевні“, комуністи викидались з партії, їх переводили здебільшого з України на службу в Росію, а на їхнє місце присилали москалів, які вже провадили роботу без жадного потакування українським интересам. Роскриті большевиками протибольшевицькі українські організації свідчили, що в них брало участь велике число радянських співробітників, навіть таких, що займають відповідальні посади. Це занепокоїло окупантів. Нарешті, в звязку з тимчасовим ослабленням повстанчої акції, большевики вирішили вжити диких репресій над українським селянством і інтелігенцією, щоб придушити симпатії їх до повстанчих і взагалі антибольшевицьких організацій.

З огляду на те, що „Г. П. У.“, (реорганізувана „Чека“), не мало права робить масових розстрілів без суда, комуністи в кожній губернії на Правобережжю (за лівий берег України не маю відомостей) організували, а власне відновили, діяльність „Операційних Тройок“. Губерніальний Парком виділяє з себе 3 членів комуністів, які в свою чергу повинні розшукати в кожнім повітовім паркомі трьох звірів в чоловічім вигляді, котрі і складають з себе повітову „опертройку“. Член „Опертройки“ організовував з повітової міліції, з місцевих комуністів, з амнестованих повстанців та скількох десятків червоних козаків-кіннотчиків секцію „опертройки“, з якою й робив жахливу розправу над населенням.

З початку кожна „Тройка“ розсылала по селах свого повіту накази щоб всі селянє кожну хвилину були готові до урочистої зустрічі „опертройки“. Місцева влада в повіті повинна була подбати, щоб не було ні в чому ніякої затримки для діяльності тройки. Коли „опертройка“ віздila в село, то селянє мусіли кричати „Ура“, підкидати в гору шапки, виносити хліб і сіль. Одночасно грала музика, а дівчата, вбрані по святошному, несли червоний прапор, коровай, вінки. Навіть малі діти не могли зістаться в хаті, немощні діди, підтримувані своїми внуками, мусіли йти теж на зустріч „опертройки“, а хто не міг, того вивозили на підводі. Село все було в зборі. Червоноармійці мужчин вистроювали окремо, а жінок і дітей – окремо. На праве крило ставили заможніших селян, як заложників. Чортом звивалась біля „опертройки“ сільска влада: голова сельсовіту, комнезам і секретар. Тоді член „Опертройки“ заявляв, чого він приїхав, і вимагає зараз же знести всю зброю. Можливо, що де в кого їй буває рушниця, або обріз, але кожен боїться це виявити. Тоді член „тройки“ відводить на бік чоловіка 10–15 селян і, по наказу, з кулемета їх розтрілюють. Все село — в крик, зойк, лемент. Все тримтить від жаху; падають непритомними стоячи на черзі

„заложники-ответчики“. Тоді неорганізоване село починає толить один другого, виказуючи те, що було і чого не було.

Розстрілявши по верх десятка люду, „опертройка“ ночує в селі, розсилаючи послаців по других селах. Вночі мусить кожний таємно знести рушницю і кинути на подвір'ю комнезама. Були такі села, що віддавали по сто і більше рушниць, набоїв, по 2-3 кулемети. Нещасне тоді те село! Не поможуть ні червоні хустки, які висять біля хат, як прапори, ні свині, гуси, кури, масло, яйца, сало і т. ін., що йдуть на харчування „гостей“. Не поможет й золото, яким намагаються підкупити члена „опертройки“, — все він бере, а на ніч вимагає найкращу дівчину з села чи молодицю, яку він уподобає, коли всі були в зборі. Родина примушена спокійно віддавати нещасну в офіру звірю, бо як є музики, коровай, вінки, гильце, то потрібна й „молода“. Бували випадки, що „добрий командир“ віддавав розпорядження комнезамові щоб кожний співробітник „опертройки“ „имел на ночь девку аль молодицу“. На ранок починалися арешти. Селяне видавали один другого, спасуючи кожний себе таємними записками, на підставі яких і переводились арешти. Арештованих катували і розстрілювали. Утікати ніхто нікуди не міг, бо всюди йшла облава, по селах і біля сел стояла варта, а саме головне, що це все робилось одночасно, майже на терені цілої губернії. Мала дитина не могла пройти без документа, бо заложники, залякані терором, зловлять, зважують і віддадуть свого першого приятеля. Були випадки, що під час катування видавали батько сина, мати дочку, брат сестру і цілу родину. Кожний хто колись хоча б тільки побалакав з повстанцем, або виступав активно, як українець, той цієї осени загинув від большевицького розстрілу. А скільки полягло неповинно по наклепах. Розстрілювали не тільки чоловіків, але й жінок, дівчат і дітей. Цілі семі вирубували, наприклад в районі м. Вовковинець большевики вирубали 40 родин, список яких я подам нижче. Члени всіх місцевих „Просвіт“, навіть хлопців і дівчат (10 — 12 літ), співочих сельських хорів тепер заарештовано. З кожного села того району, де я проходив, позаарештовано поверх 100 душ. Вночі селяне з жахом прислухалися до стрілів, які було чутно з кожного міста, чи містечка, чи якої небудь залізничної стації.

При „викачуванні“ зброї поспускали всі ставки з рибою, загачували річки і направляли течію в другий бік; повищерпували всі криниці, пороскидали всі заруби, верхи на будинках і т. і., часом навіть розшивали будинки. Все це робили самі селяне під доглядом чекистів. Пропав і той селянин і його рідня в якого знаходили чи в оселі, чи в городі, чи де інше хоч „гільзу“ вистріленого колись набоя.

Між іншим майно кожного разстріяного селянина конфіскувалось зразу ж після розстрілу. Цілі обози з майном і гурти худоби нещасних жертв направлялись до повітових і губерніальних центрів. Тих членів покараної семі що врятувалися від смерті, залишали без нічого, на поталу та голодну смерть.

Села поділено на червоні і чорні. Де селяне більш організовані, вміють проводитися, задурити, тримають язики, один другого не видають, там розстріляних менше, а де бажають приdobritися, виказуючи один на другого — кров ллеться річкою. Наприклад в с. Дяківцях Літинського повіту селяне спекли коровай. Попробували чекисти — недобрий, тоді спекли другий смачніший, дівчата цілій день ходили з червоними прапорами й співали. Зараз висять по селі червоні прапори — ознака червоного села. Самі селяне видали своїх 80 ніби „бандитов“ повстанців, яких там і не було.

Так, в м. Літині розстріляно 240 осіб — переважно селян і селянок та 82 місцевих міщан. Перед розстрілом пяні червоноармійці повязали нещасних 82 особи колючим дротом, лікоть до ліктя, а руки на спину, оточили колом і повели за місто під лементи, зойки й гвалти тисячного натовпу людей всякого віку. Ніяким чином не могли розігнати людей... за містом постріляли свої жертви і багато ще напівживих — присипали землею. Серед глядачів — родичів збожеволіло скільканадцять чоловіка; божеволіли і нещасні жертви, чекаючи черги, бо звичайно розстрілювали по двоє над ямою.

Таким самим чином розстріляно в м. Хмельнику 430 душ, в Лятичеві 60 родин, в м. Барі 150 душ, з них 30 учителів і учительок. В м. Жмеринці 645 душ і в той час, коли я збирав ці відомості, розстріляли ще тиши. В Вінниці 1452 чоловіка. В. с. Багринівцях, крім розстріяних в 1921 році 51 чоловіка, цієї осені розстріляно 85. Розстрілюють, як зазначено, без суда і слідства. Перш як роз-

стріляти жінку або дівчину, чекисти згвалтовують її. Наприклад, дружину козака Василя Сензюка наспіх згвалтували перед розстрілом — вона відкусила палець одному москалеві.

В с. Багранівцях розстріляли одну жінку з с. Добової, Літинського повіту, а її однорічну дитину вдарили об мур так, що мозки викотилися, а труп дитини кинули на труп матері... В с. Літинецькому Майдані жінку Олену Кушніренкову порубано разом з 2-х літнім сином на руках. При розстрілах і „викачуванню“ зброй люде десятками падали непримітні. В с. Брусленові Літинського пов. одна баба, коли член „опертройки“ ставив вимоги до селян, сказала: „Він цого не зробить, тільки, чуєте, лякає“. Той, почувши це, підійшов до правого крила „заложників“, де стояли два вчителі Дроздовські й студент Місюра, вихопив „нагана“ і постріляв всіх трьох, крикнувши: „Вот, как я лякаю!“

В Могилівськім повіті розстріляно одної інтелігенції 400 осіб. В Женишковецькій волості було арештовано 900 душ, серед яких м. і. співаків українського національного хору, і розстріляно з них 600. В Деражнянській волості розстріляно 250 душ. В Ново-Ушицькім повіті розстріляно інтелігенції і свідомих заможніших селян 850 чоловіка. Зустрічав я людей, котрі казали, що таке саме діється і на Київщині, і на Волині, і на Херсонщині*. Я подаю тут тільки деякі цифрові дані про страшну роботу „опертройок“, бо на те щоб списати все, треба забагато місяця й часу. Де я тільки ні проходив, селяне скрізь з жалем і плачем розповідали про страшні події.

За „опертройкою“ іде „контрольний отряд“, командир якого запитує селян, чи не „обідили“, мовляв, іх чекисти, як себе поводили і т. н. Звичайно, боючись обману і нових розстрілів, селяне кажуть, що все добре, що жадного незадоволення не мають. В селі Шляхові Коричинці пограбовані селяне почали скаржитись контролю, що в їхнім селі невинно розстріляно 13 душ і 60 чоловіка заарештовано. Контроль побалакав з „опертройкою“, яка приїхала на другий день і розстріляла ще скілька чоловіка.

Під час операцій „Тройки“ були кріаві інциденти між нею і армейськими частинами. Так в с. Гуті-Літинській стояв обоз і постачання 10-го „черказач. полка“. Приїхала в село „Тройка“. Почались знущання, екзекуції і т. и., як то робилось і по других селах. На площі біля церкви викопали дві великих ями і нарід чекав з третінням, кого вибере Червоний Ваал в жертву. Розстріляли серед білого дня двох заложників. Почувши про це, червоноармійці 10 полка пішли в розстрільну й почали обстрілювати чекистів, і вбили одного, а другого поранили, і „Тройка“ поспішно виїхала до м. Літина, захопивши з собою ще 7 заложників, яких розстріляли вже в м. Літині. Що було з господарчою частиною 10 полка невідомо.

Для боротьби з повстанчим рухом тепер при кожній волості сформовано „дружини“ незаможних селян-комуністів. По селах при допомозі цих дружин большевики встановляють свою владу, беруть продподаток, проводять свої „реформи“ і взагалі здійснюють комуністичний рай. На „дружини“ особливо спираються оперативні „Тройки“. За відповідальністю дружини по селах організовано агентуру чекистів, сівробітників „Тройки“.

Наприкінці я додаю список осіб, розстріляних під час осіннього терору. Список цей не вичерпуючий, бо в тих умовах, при яких приходиться мандрувати через Совдепію до кордону — багато не спишеш і не збережеш. Я списав де що тільки по дорозі, де проходив. Одно скажу, що зараз немає ні одного села на Україні, якеб не віддало в жертву червоному терору по скілька десятків осіб, переважно селян і сільської інтелігенції.**)

Нині на Україні відбувається кріава трагедія. Чи остання, чи предостання це її дія — трудно сказати. В кожному разі повинна вона швидко закінчитися, бо занадто багато пролито тої невинної, дорогої крові нашого рідного народу.

Я. Правобережець.

*| Що таке робиться і на Волині, це підтверджує соцітська преса: в № 262, 16-XI „Пролетарія“ вміщено інформацію про арештування Волинським Г. П. У. 750 чоловіка активних учасників українського руху, Ред.

** Всі нові політичні емігранти з Поділля, Волині, що втікали за період від серпня до грудня 1922 р до Польщі — оповідали кожний про свою околінню, відвідувшись до українських еміграційних установ, те саме, про це пише автор цієї статті З іх слів записано і деякі привінці замордованих, які вони змогли згадати — привінча ці сходяться з поданими автором цієї статті. Ред.

Відомості про розстріляних українців на Поділлю й на Київщині.

Село Сахни, Літинськ. пов.: 1. Молодиця Настя Сензюк. 2. Семен Сачок. 3. Іван Брелюк. 4. Тимко Маснюк. 5. Старий дід Максим Сензюк. 6. Петро Іванів. 7. Денис Коузуб. 8. Тадей Бондар. 9. Іван Заіць. 10. Андрій Заіць. 11. Охрим Бондар. 12. Леон Смульський. 13. Йосип Смульський. 14. Микола Михайловський 15. Його зять—Студинський. 16. Кузьма Чміх. 17. Тимко Чміх 18. Василь Іванів. 19. Олександра Іванова—дівчина 16 років. 20. Ланчинська. 21. Павло Сачок. 22. Андрій Сачок. 23. Меланка Леськова. 24. Юлька Михайловська. дівчина 15 років. 25. Ємілія Михайловська, 18 р. 26. Семен Верміаш. 27. Йосип Коцюра. 28. Кирило Климчук. Всіх розстріляних в цьому селі—40 чол.

С. Лозни. 1. Омелько Обертинський. 2. Сморжевський. 3. Кармаліта. 4. Кига Іван. 5. Задворний Іван. 6. Микола Сензюк. 7. Данило Вовкодав. 8. Максим Іськів. 9. Іван Липкань. 10. Марія Маснюк, дівчина 15 років за те, що буцім-то кохалась з козаком—повстанцем.

С. Сахнівський-Майдан. Розстріляно жінку Анастасію Гучковську 35 рок., разом з однорічним її сином за те (по наклепу), що вона купила в повстанця матері на хвартух.

На Вовковинецьких хуторах розстріляно: 1. Родину А. Покорта. 2. Родини 3-х братів Гудів. 5. Костя Снігур. 6. Костя Дащенка. 7. Катерину Баликіну. 8. Гальку Битинську. 9. Лукаша Левицького. 10. Милачевського. 11. Тройницького. 12. Матковського. 13. Яворського й інших, всіх разом—46 сімейств.

На Барських хуторах розстріляно сім'ю полк. Гончарова й др., всіх—24 душі. В м. Барі, міст. Буцнях, в. с. Сахнях і в с. Радівцях розстріляно священиків і учителів. Прізвище священика с. Родовець—о. Сухоставський.

В с. Стальовім Майдані: 1. Гриць Паламаренко. 2. Микола Шмалій. 3. Йосип Поліщук. 4. Петро Бондар. 5. Прокіп Іванишин. 6. Семен Гаврилюк. 7. Михайло Шмалій. 8. Павло Кашпрук. 9. Гнат Мельниченко. 10. Іван Покірний. 11. Яків Оделок. 12. Йосип Покірний. 13. Степан Поліщук. 14. Павло Покірний. 15. Михайло Игоњка. 16. Семен Дудник. 17. Кость Дудник. 18. Петро Паламаренко. 19. Михайло Поліщук. 20. Іван Куниця.

В с. Багриновцях: 1. Павло Коломиєць. 2. Семен Гусак. 3. Михайло Любчак. 4. Созон Ганзюк. 5. Прокоп Гавриш. 6. Сава Гуренко. 7. Іван Шабельк. 8. Студент Володимир Паук. 9. Василь Сакевич. 10. Назаренкова. 11. Василь Кучеренко. 12. Пухальський—дяк с. Багриновець.

Нові книжки.

О. Єфименко. Історія українського народу. Перше українське видання. Під редактуванням, з передмовою і примітками акад. Д. Багалія. Випуск I. Держ. Вид-во України. Харків, 1922. X+165 стор. Іл 4⁰. (Друковано в кількості 50.000 примірників).

Означена книга є перекладом „Історії Южної Русі“ О. Єфименкової, першого систематичного курсу історії України (як не рахувати давніх, напр. Бантиш-Коменського), написаного на конкурс „Київської Старини“, що був оголошений у 1896 р. У виданому тепер випускові вміщено першу половину „Історії“ (до Хмельниччини). Авторка цього курсу — росіянка з походження, народилася у 1848 р., вмерла в грудні 1918 р., вбита большевицькою бандою. Наукову діяльність вона почала у 70 р., а з 80 рр. приступила до наукових дослідів над українською історією (за які вона *honoris causa* одержала ступінь доктора історії).

Таким чином, Єфименко вступила на шлях наукової праці в той час, коли в суспільних науках робився перегляд основних питань методології, велася проблема про ролю особи та значення економічного фактора в історії, та починала ширитися у Сх. Європі теорія економічного матеріалізму.. На Єфименкову ця теорія зробила вплив більший, ніж на всіх інших істориків України (крім Д. Ба-

галія). Через цей вплив, курс Є-вої не нагадує звичайних, загально-розповсюдженых курсів та підручників Історії, зміст яких складається з біографій видатних осіб та опису визначних подій: біографічного елементу в її курсі зовсім нема; вона змальовує не стільки окремі видатні події, як життє мас, „народний побут”; її більші цікавить Історія народного господарства, ніж політичні справи та розвій ідей. Вплив цей стає особливо помітний, коли порівняти курс Є-вої з творами інших наших істориків — давнійших (іпр. Костомарова, Куліша) й новійших (іпр., М. Грушевського, Василенка); всі вони звертають на Історію духовної культури далеко більшу увагу, ніж Є-ва.

Про те, Є-ва не є марксисткою. Разом з марксистами, Є-ва визнає величезні значення та вплив народного господарства на все життя народу, але, в протилежність їхньому твердженню, ніби суспільно-політичний лад і дух культура завжди залежать від господарчих форм.

Є-ва показує, як часами суспільно-політичне життя та дух культура складалися цілком незалежно від економіки, а іноді самі викликали зміни в господарстві. Далі, так само, як і марксисти, Є-ва усуває зі свого курсу біографічний елемент і визнає, що Історію творять звичайно не герої, а народні маси. Та разом з тим, вона змальовує діяльність деяких осіб (іпр. Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Вітовта, П. Могили, Б. Хмельницького й ін.), що своїми чинами зробили величезний вплив на життя цілого народу. Нарешті, в курсі Є-вої (як і в творах М. Грушевського й більшості українських істориків) нема стремління освітлювати Історичний процес з погляду теорії, яка до недавна панувала в найріжнійших історичних школах, якої трималися, між іншими, Драгоманів та Лесевич, і яка є основним credo марксизму.

Таким чином, Є-ва взяла з теорії економічного матеріалізму все, що в ньому є справді наукового й що оживило суспільні науки, але засталася вільною від скрайностей марксизму. І через те її курс є не тільки першим, але й написаним у згоді зо всіма новими тоді вимогами наукової методології Історії.

Своїм філозофічно-Історичним світоглядом Є-ва нагадує найвидатнішого російського історика Ключевского. Навпаки, у поглядах на схему Історії Східної Європи вона цілком розходиться з Ключевским і більшостю російських істориків, які вважають старо-князівську Київщину давньою вітчиною російського народу, з якої ніби-то він поволі пересунувся на Північний схід. Є-ва спростовує цю гіпотезу, яка, не зважаючи на всю свою фантастичність, має й велике поширення й величезне політичне значення. Є-ва обстоює чисто український характер давньої Київщини й різне походження українського й російського народів. Голос її в цій справі мав і має велику вагу, бо її не можна запідозрити в українському суб'єктивізмі, як через її російське походження, так і через симпатії: і цо виявила вона при дослідженні російського звичаєвого права.

При розгляді окремих спірних питань Є-ва найчастіше приймає погляди школи „Київської“ (Антонович, М. Грушевський) та „історично-правничої“ (Владимирський-Буданов, Сергієвич), але часами й різко розходиться з ними, іпр. при характеристиці суспільства перед Х-в. (Є-ва боронить теорію родового побуту).

Як і всякий загальний курс, „Історія“ Є-вої складається не з одинакових по вартості частин; найкраще змальовано літовську добу: деякі частини написані на підставі власних розвідок, що надає курсові вже не тільки науково-популярний, але також і науковий характер. Є, звичайно, в „Історії“ Є-вої й невдатні конструкції, невірні помилкові освітлення й фактичні невірності, де-іщо з помилок може помітити не тільки фаховець, але всякий читач, знайомий з історією України (іпр. Є-ва вважає „Руську Правду“ законодавчим актом Ярослава, „Повість временних літ“ індівидуальним твором Сильвестра або Нестора); та не забуваймо що це був перший курс Історії України, писаний 25 років тому, а дослідження української Історії зробило великі поспіхи саме за цей час; зрештою, ці помилки не позбавляють вартості курсу Є-вої й тепер, тим більше, що в нас як раз почувається брак систематичних курсів Історії України. Через те видання його в українським перекладі треба визнати дуже корисним.

Це до самого українського видання, вважаю потрібним звернути увагу на його термінологію: в російському виданні „Історії“ Є-вої майже ніде не вживається слова „Україна“: через цензурні умови доводилося його замінити штучним терміном „Южная Русь“; в українському виданні цей термін тепер перекладений „Південна Русь“. Річ очевидна, що для такого зберігання реліквій від часів цен-

зури нема ніяких підстав: „Південа Русь“ треба було скрізь замінити словом „Україна“, тим більше, що книга призначається для широкої публіки; без жадного сумніву, так зробилаб і сама авторка якби їй самій довелося тепер видавати її курс.

В Заїкин.

Нова Україна Місячник письменства, мистецтва, науки і громадського життя під редакцією В. Винниченка і М. Шаповала. Січень-Лютий. Прага-Берлін.

Це число „Трибуни України“ вже друковалося, коли ми одержали Ч. 1—2 реформованої „Нової України“, що почала входити під редакцією В. Винниченка і М. Шаповала.

Книжка в 264 сторінки на гарному папері в стильній обгортці робить гарне враження, але вже побіжний перегляд змісту її викликає розчарування. Перед нами власне не журнал, не стрункий літературний організм, а збірник випадкових статей, поезій, оповідань, в яких не почувається єдності світогляду, настрою, думки, мети. Навіть розполог матеріалу якісь чудернацький, хаотичний, непропорціональний. Бібліографія займає всього навсього дві сторінки рецензій — знов же таки цілком випадкових. Жадного підсумку, жадного огляду й оцінки сучасного суспільно-політичного та міжнароднього життя годі тут шукати: в книжці є лише сирий хронікальний матеріал правда, досить ріжноманітний і цікавий.

Програмовою статею „Нової України“ являється стаття В. Винниченка „Єдиний революційно-демократичний національний фронт“. Назвичайно важлива і завжди пекуча для нас ця тема, але викладена вона тут до останньої міри шаблоново, звичайними винниченковськими загальниками, підправленими полемікою досить непристойного тону. В. Винниченко вже згожується тепер, що нам конче потрібний єдиний національний фронт, але у цей фронт не повинні входити монархісти, московські комуністи і „петлюровці“ (так він називає прибічників сучасної державної організації У. Н. Р.) Метою такого „єдиного“ фронта мусить бути національно-радянський устрій незалежної української республіки. Тільки шляхом поступової внутрішньої організації народних сил, а не шляхом озброєних повстань той фронт мусить прямувати до своєї мети. Повстання приносять українській справі лише шкоду.

От власне і весь зміст тенденційно-злосливої статті В. Винниченка, для якої більш відповідною була б назва „Як збудувати єдиний національний фронт“. Треба проте зазначити, що редакція „Нової України“, як то видно з невеличкої передмови до читачів, „відкриває свої сторінки для вільної дискусії над пекучими проблемами, для соціалістів усякого світогляду (Курсив наш. О. П.) і партійної належності“. Через кілька рядків редакція поширює свою пропозицію і заявляє, що її сторінки доступні „для кожного демократа (курсив наш О. П.), не ворожого меті перебудови сучасного громадянства на соціалістичних підвалинах“.

В Ч. 1—2 „Нової України“ знаходимо драму Винниченка „Гріх“, поезії Олеся, В. О. Конкор — Вилинської, Олекси Стефановича, Юрія Дарагана, кілька оповідань ріжних авторів і статті: К. Коберського „Господарське самоврядування“, П. Андрієвського „На межі між живим і мертвим“, Д. Антоновича „Український Театр“, Л. Білецького „Перспективи літературно-наукової критики“, П. Богацького „Сучасний стан світового мистецтва“ й інш.

О. П—ккй.

Le Moniteur Ukrainien. Revue mensuelle № 1 — Janvier 1923. Edition du Bureau de Presse Ukrainsk. (Тарнів.) Стор. 16.

Нам треба мати на еміграції добре й поважно редактований періодичний орган на французькій мові, який би поширювався в політичних, економічних і публіцистичних сферах Європи, нагадуючи їм про вагу українського питання для будуччини всієї Східної Європи, про те, що ідеологія демократичної і національної Української Республіки не вмирає й не перестає бути активним, хоч іноді й непомітним чинником сучасної історії нашого народу. Особливо ж потрібен такий орган тепер, коли завмирає з причин зрозумілих діяльність наших дипломатичних представництв.

Тому щиро вітаємо думку Укр. Пресового Бюра, яке, що правда дуже пізно, випустило в світ перше число журналу, присвяченого справам Української Народної Республіки. Чепурна брошура робить приємне враження зарівно зовнішнім виглядом, як і рідкою в наших видавництвах чистотою і на-

віть красою французької мови. Що до змісту, мусимо завважати що краще булоб звернути більш уваги на фактичні інформації й менш на загальні фрази. Замісць статті й відомостей про чужоземні прізвища комісарів („Non, l'opérette n'est pas morte“) — цікавіше було б чужоземців прочитати фактичні дані про „державний“ устрій, накинутий Україні окупантами, чому власне український народ і Його законний уряд з цим устроєм не можуть погодитись. — Дуже цікавою могла бути стаття знавця європейської політики п. Я. Т. К. про конференції й справи Сходу, але ж вона закоротка, й ми висловлюємо побажання, щоб шановний автор в наступному числі розвинув свої цінні й цікаві думки на кількох приймні сторінках журналу. — Стаття п. Соловія дає загальний огляд повстань на Україні й зробить на чужинця добре враження своєю солідністю й відсутністю фантастичного елементу, який, на жаль, іноді зустрічається в наших пропагандних видавництвах. Треба в наступних числах дати такі ж річеві й спокійні огляди окремих моментів нашої боротьби, особливо зимового походу 1920 року.

Добре зредаговано інформаційний відділ журналу, але на жаль зовсім нема відділу економічного. Це прогалина, про заповнення якої редакція журналу конче й у першу чергу повинна подбати. **В. Окша.**

I. Зубенко. Наші лицарі й мученики. Збірка перша. Каліш 1922 року, стор. 28.

Невелика та з любовю написана брошура. Вона присвячена незабутній памяті наших лицарів, що загинули, або замучені були ворогами України. Це старшини та козаки Української армії, які життям своїм поклали за ідею суверенності України. Здебільшого імена цих героїв затираються в памяті поколінь. Автор зробив добре діло і для історії нашої визвольної боротьби і для збереження памяті лицарів, списавши відомості про їх славні вчинки і „діла незабутні“ в окремий зшиток та видавши Його, заходами К.-О. відділу III дивізії до загального читання. Просто і безхитросно оповідає І. Зубенко про величаві події самоповсяти, відданості, національної чести, обовязку і моральної краси, якими зазначала чергові стани своеї боротьби за національну державу наша армія, і творцями яких був звичайний „незнаний“ козак чи старшина, що „душу“ клав за друзів своїх, що не здавався в полон на ласку ворога, що спасав товаришів в біді й умирал за праве діло визволення Батьківщини з молитвою й словом „Україна“ на устах. З брошури І. Зубенка поет може черпти виский і пророчисто чистий матеріал для натхнення та художніх концепцій, історик—докази невмиручості української ідеї, педагог—не один зразок для цілей виховавчих, а кожен патріот—елемент віри і певності в нашу державну справу, так густо окроплену кровю „мучеників і лицарів“ визвольної боротьби. Автору не слід припиняти своєї праці, а навпаки слід поширити її. **С. Т.**

Н. Н. Соколов. „Правленіе Генерала Деникина“ (Ізъ воспоминаний). Софія 1921 г.

Мусимо знати все, що тичеться подій політичних на нашій землі. В звязку з цим підлягає спеціально уважливим студіям література-наших принципіальних противників і політично-мілітарних ворогів, присвячена таким подіям, як акція російської добровольчої армії, як правління генералів Денікина, Врангеля то що. Книга К. Соколова подає ширші інформації фактичного характеру й оцінку політичних течій та громадських моментів. В колах, що оточували генерала Денікина, були прихильники Його диктатури, потрохи Йому допомагали, потрохи інтригували, потрохи ставили тиху опозицію „Его Превосходительству“, а в решті допроважували політично-мілітарне підприємство генерала до загибелі. Автор, завзятий ідеольог генеральської диктатури і фаховець державного права (професор) докладно оповідає, як він, член Ц. К. кадетської партії, підводив юридичні підвалини під права і компетенцію диктатора, гадаючи, що тільки таким чином можна „спасти Росію“ і відновити могутність її. Автор послідовний московський централіст і великороджавник. Цілком зрозуміло, що він — і проти федерації і проти автономії окремих народів, що входили колись до складу Росії. Над цими „претензіями“ він іронізує, їх висміює, або цілковито ігнорує. На великий жаль, уділяючи дуже багато місця інтригам, що розвивались серед людей і „правителів“, — якими оточений був Денікін, спиняючись довго над власною особою, автор майже не спиляється на тій, „національній“ політиці,

яку переводило правління Денікина, в стосункові до тих земель і народів, що мали нещастя тимчасово перебувати під цим правлінням, що заявляли про свої національні права. Як відомо, це була політика насильства, хамства і безоглядного гвалту. З окрема автор обходить мовчанкою репресії над українською людністю, в одному тільки місці, в кінці своєї книжки, роблячи таке признання: „С кем, дійствітельно, ми білі в открытой і постійній вражді, так ето с українскім політическім групіровкам петлюровско-самостійнического толка. Но в этом случає речь шла об одном із корених начал нашей політической ідеології, о прінципе рускаго єдинства, і тут компроміс для нас бил невозможен”. (стр. 283) „Комбінація“ Денікина на Україні, як відомо, „провалилась“ - але не тільки завдяки тому, що диктатор — генерал не дав собі ради з соціальним безладдям а й через те, що провадив ворожу українцям національну політику. П. Соколов останній момент ігнорує, бо визнання цього моменту порушило схему загально-російської реставраційної ідеологии, борцем і „лицерем“ якої він себе зарепрезентував, як вірний Санчо-Панхо генерала, нещасливого реставратора Единої Росії. Залишім Йому цю ілюзію, як залишив по собі генерал Денікин та його співробітники прокляття українського народу за ті насильства, грабіжі та вбивства, якими зазначила свій шлях по Українській Землі добровольча московська армія та її адміністративні установи які й у свідомості нашого народу залишаться рівнозначними тим насильствам, що проробляли і проробляють над ним московські антиподи Денікина — Червоно-комуністичні кати. Книга проф. Соколова не охоплює і не вичерпує своєї теми, а про те для історика нашого недавнього сумного минулого уявляє певний інтерес, а тому й повинно її брати на увагу кожному, хто цікавиться цим минулім.

П.

Aleksander Lednicki. Nasza Polityka Wschodnia. Warszawa 1922 стор. 79

Книжка ця написана відомим колишнім московським діячем поляком, членом першої Державної Думи. Вона уявляє збірник кількох листів, статей і публічних лекцій, написаних та проголошених на протязі 1920—22 р.р.—се-б то під час подій, що так тяжко одбилися на українській справі.

Ми не будемо тут розглядатиожної з тих статей, але звернемо увагу на де-які окремі думки автора, розкидані по всій книжці.

На жаль ці думки, цілком хибні на наш погляд, радо використуються реакційною польською пресою для зміцнення її імперіялістичних антиукраїнських позицій.

Автор, очевидно під впливом московських політичних кол, гадає, що народи московський та український міцно звязані між собою спільними інтересами культурними, релігійними, економічними і політичними; що Москва й Україна тільки тимчасово, завдяки большевизму, знаходяться в стані боротьби; що Московщина скупчує всю свою увагу на півдні, бо Чорне море зі своїми портами та вугляні багатства України уявляють головний економічний фокус колишньої Російської держави; що навпаки північно-західні порти не уявляють визначного інтереса для Московщини. Таку ситуацію автор вважає корисною для Польщі, яка теж дуже зацікавлена балтійськими портами.

Якось чудно чути вислів таких думок од освіченого поляка громадянинна тієї держави, що на протязі довгих сторіч далеко, довше ніж Московщина, йшла спільним з Україною історичним шляхом.... Колиб автор, не підхоплюючи імперіялістичних думок московського громадянства, простудіював глибше московсько-польсько-українські відносини, так він побачивби, що власне з Московщиною Україна має дуже мало спільніх інтересів. Торговий оборот між ними дуже малий, не дивлячись на всі штучні заходи Московських урядів; порти Чорного Моря використовуються майже виключно для імпорта на Україну і експорту українських товарів. Автор побачив би, що відносини між Московщиною й Україною -- це відносини завойовника до васала, відносини визискувача до поневоленого.

Але не будемо довше спинятися на цих загально відомих речах, зауважимо тільки, що автор, коли помилується, так помилується циро, а симпатії його до українського народу виявляються не раз в його книжечці. Між іншим автор з обуренням згадує про ті пакти Ризького миру, на підставі яких українські громадяне були позбавлені права азилу в Польщі.

П. Ч.

Літературно-видавнича справа на Україні.

На сторінках „Громадського Вістника“ (ч. 37) уміщено надісланий кореспондентом із Києва п. Л. Волохом короткий огляд літературно-видавничого руху на Україні за минулий рік. Передруковуємо цей допис з деякими скороченнями.

„Видавнича справа на Україні під теперішню хвилю розвивається погано, можна сказати, ледве жевріє. Дозвіл влади видавництвам відновити діяльність, залишився майже на папері.“

В самому Київі існують такі видавництва:

I. „Друкар“ - що видало, завдяки звязкам з Харковом, Лубенця, „Читанки“ ч. I. II. III. (Єдине в-во, що змогло одержати дозвіл на видавання підручників). Воно обіцює зробити багато, але на результати поки-що чекаємо. Збирається воно відновити журнал „Наше Минуле“, друкує книгу Кримського про українську мову.

II. „Слово“ - видавництво, що поставило собі за мету постачати здебільшого літературу красного письменства і через те ледви жевріє, бо покупець український без гроша. Видало це в-во: 1) Косинка Г. „На золотих богів“ (збірка оповідань молодого письменника). 2) Якубський „Наука віршування“ 3) Филипович „Земля і вітер“ (збірка віршів) 4) Осьмачка „Круча“ (збірка віршів). 5) Рильський М. „Синя далечінь“ (збірка прекрасних нових поезій). 6) Сергій Єфремов „Коцюбинський“ (літературна характеристика) і нарешті друкує цікаву антологію - декламатор М. Зерова (на чолі в-ва стоять Голожевич, Филипович).

III. „Спілка“ - в-во, що заснувалося при Книжній Палаті, видає також здебільшого красне письменство. Видано досі: 1) Винниченко В. „Гріх“, 2) Винниченко В. „Брехня“, 3) Гауптман Г. „Ткачі“, 4) Верхарн „Поезії“ (в перекладі М. Терещенка) і нарешті чималу (300 стор.) книгу М. Грінченка „Історія української музики“. В-во це стоїть на досить певних ногах, бо видає пісні, що хутко розходяться. (На чолі стоять Юрій Іванов-Меженко, та В. Ігнатенко).

IV. „Час“ найслабше в-во. За 6 місяців ледви спромоглося видати А. Кримського „Пальмове гилля“ кн. III, і то все досі шукає дозволу видавати підручники.

V. Відновило свою діяльність в-во „Всеувито“ (Українське Видавниче Товариство) та випустило малу брошурку Доги „Перші роки навчання в школі“.

VI. Існує ще також видавничий відділ „Вуконспілки“. Це була „Книгоспілка“, яку насильно влада зліквідувала і приділила до Виконспілки. Видало два підручники (власне докінчено початі Книгоспілкою), а тепер мовчить. На чолі в-ва стоїть Качевський.

VI. Що до Держвидату, то треба признати, що Київський Держвидат, хоч єдиний на всю Україну, видає здебільшого українську книгу; всі прочі як харківський, одеський і інш. видають російську книгу. Київський Держвидат видає переважно підручники і на цьому дуже добре заробляє, - що до книг більше цікавих, то тут тепер дуже погано. Видано під ред. Єфремова 1-ий том нового видання творів Коцюбинського, та друкується твори Короленка в українськім перекладі теж під ред. Єфремова. Друкується також цікава книжка Дорошкевича „Історія української літератури“ *). Це все, на превеликий жаль, що можна сказати про київське видавниче життя.

Але на провінції ще гірше. Нічого не чути про нові книги з Одеси та Харкова і т. і. Російська книга витискає українську з ринку, бо продукується в прекрасному вигляді і в великій кількості назв та примірників у Москві і Петербурзі. Всім, що стоять близько до української книги, стає прямо страшно за її істнування — в таке жахливе положення вона тепер поставлена. Що до українських книгарень у Києві, то їх є досить, але російських ще більше і покупець там богатий. Існують тепер у Києві такі українські книгарні: „Вуконспілки“, „Друкаря“, Череповського, Акц. тов. „Село—Книга“. Книгарня „українського червоного хреста“ та книгарні „Держвидату“ — торгають переважно російською книгою. Крім цього розвинулося тепер книгарсько-антікварська торговля на вулицях.

Книг з закордону в Києві дуже мало, і то в одному — двох примірниках. Знайомі ми з книгами, що вийшли за кордоном тільки по каталогах, а то й зовсім ні. Були спроби навязати торговельні зносини деяких тутешніх книгарень

*) Уже вийшло в світ і де-кілька примірників дісталося до Польщі. Ред.

з закордонними товариствами, але ці спроби розбилися в більшості і то не тільки через загальні умовини, але також ізза браку порозуміння зі сторони заграничних наших видавництв, які не хочуть вести з Київом ніяких кредитових зносин, а домагаються, щоби за все плачено готівкою, якої тут не має. З українських тільки одно в-во Оренштейна в Берліні присяло на Україну кілька скринь книжок. Другі-ж закордонні в-ва, між іншими книгарня Наук. Тов. ім Шевченка у Львові, не погодилися пересилати на Україну книжок на кредит. В більшому розміри книг з закордону одержала „Вуконоспілка“. Вона дістала видання Дніпропетровського (кілька вагонів).

Між іншими велике число книг М. Грушевського „Ілюстрована Історія України“, яку однаке тут зараз зареквіровано і заборонено продавати за контрреволюційність. Також зареквіровано Олеся „Чужиною“. Між іншими довелося носити на цензуру книги в-ва „Вернігора“. Із них заборонено до ввозу та продажі Д. Дорошенка „Історія України“, Рудницького „Початкова географія“, Крушельницького „Читанки“, Огієнка „Рідне Писання“ і т. п. Були і куріози, наприклад: не хотіли дати дозволу на ввіз дитячих книг Оренштейна, бо там було про царя, та „Граматику“ Сімовича, бо ця наводить молитви, хоч тільки, як зразки українського виговору старославянської мови.

В загалі не можна не згадати про безглуздість Київської цензури, що поробила з деякими книгами прямо смішні речі; от такі книги, як напр. О. Курило „Граматика“ заборонено на 5 видання, хоч 4-те видання цеї книжки вийшло на кладом самого Держвидту. Заборонено також Грінченкової „Рідне Слово“ і ряд інших книг. З книг по книгознавству треба зазначити інтересний журнал „Голос Друку“ (Харків), Яшек „Бібліографія Т. Шевченка“ в. I (1903-1921) в Харкові.

Вийшла також книжка Меженка „Бібліотечна техніка“. Київ (1922). По затим друкується солідна праця проф. Слобченка „Організація хоїйства на Україні“ (со времени Хмельниччини до ХХ ст.) в Одесі (2 томи уже вийшли).

З видавничою справою звязане було існування „Українського бібліотечного т-ва“ при Книжній Палаті в Київі, основаного з початком 1922 р., якого головою був з початку проф. Данилевич, пізніше Юр. Меженко. Однаке оживити своєї діяльності це т-во не змогло. Тепер можно сказати, що воно не існує.

І літературні вечірки, які заступали нам в останніх двох роках серед наших відносин книжки, журнали і часописи, бо друком уже це появиться з технічних хоч би причин не могло, відбуваються рідко. Хотіли наші футуристи чи пак „панфутуристи“ видавати свій журнал — тижневик „Тонг“, але нічого не вийшло. І фондів не було, ну й цензура не спішилась бути до них прихильною.

Але найбільш солідна група наших письменників теперешнього часу у нас у Київі т. зв. „неокласицисти“, що стоять за чистоту мови, та ядерність і звязаність вислову, що кажуть брати зразки з клясиків чужих та своєї літератури, головним речником яких являється М. Зеров, іх апόльогетом Якубський, а найпоміжнішими письменниками, крім Зерова, Филипович та М. Рильській. Це найбільше надійна група письменників. Вони то заманюють до себе найбільшого нашого письменника на Україні П. Тичину, який перейшов за останні два роки значну еволюцію; з молодого, запального, мрійного поета стає він солідним, поважним, вдумчивим письменником. Зміну цю видно не тільки в змісті, але й формі, яка дійсно стає клясичною.

Наїздом до Київа загостить Савченко, який минулого року видав збірку „Земля“. Недавно був у нас Загул, що живе десь на селі. При цій нагоді передав він Зернову рукопис своїх нових віршів до рецензії.

Це було все, що можна, чи варто було Вам написати про літературне та видавничо-книгарське життя Київа. Як бачите, то нудне. І не дивно!

В усіх якась апатія до життя та праці“.

З поданих Інформацій випливає обовязок для еміграції, напружити творчі сили в обсягу літературно-видавничої справи, щоб задоволити потреби в рідній книжці української нації.

З УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ.

Пята Річниця Проголошення Незалежності України. 22 січня в усіх місцях осідку нашої еміграції відбулося урочисте святкування пятої річниці проголошення незалежності Української Народної Республіки.

У Варшаві була влаштована академія, на якій виступили з промовами О. Ф. Саліковський і П. І. Чижевський, а студентський хор виконав національний гімн і інші патріотичні пісні. На академії, окрім місцевої емігрантської громади були присутні і численні гості, а саме: члени українського парламентарного клубу (посли й сенатори), посли Білорусь, представники польського суспільства й ін. У кінці академії білоруський посол п. Яреніч виступив з чулими, сердечним привітанням українців та побажанням швидкої перемоги в їх визвольній боротьбі.

В Тарнові емігрантська кольонія відсвяткувала річницю дуже гарно. З промовами виступили Г. С. Шиянів, С. О. Сірополко, О. П. Морозовський і П. А. Красний. Після офіційної частини відбувся концерт.

Гучно пройшло святкування, яке влаштувала емігрантська кольонія у Львові. Близьку і сердечну участь в святкуванні приняли галичане. Хор виконав ряд українських патріотичних пісень. З промовами виступили др. Дм. Донцов і В. В. Садовський.

У Ченстохові святкування річниці IV Універсала Центральної Ради відбулося 27 січня. Як зазначила місцева преса, з широким реферетом виступав на святі п. Калюжний, після чого виголосив гарячу промову О. Ф. Саліковський, що прибув з Варшави. В концертнім відділі були декламації і хорові співи.

З найбільшою урочистотю відсвяткували річницю відроджені української державності наші табори Калішський і Щепіоринський. Після служби Божої, на якій були присутні вищі чинники військові й цивільні відбувся військовий парад, а увечері — відчити та вистави в таборових театрах.

Подробиць про святкування річниці в інших осередках еміграції в Польщі, на жаль не маємо. По за межами Польщі річницю святкували у Відні (промови М. Залізняка, і М. Кушніра) в Празі (промови М. Шаповал, В. Винниченка, Н. Григорієва), Підє-

брадах, Букарешті (промови Дм. Геродота й проф. Мацієвича) Будапешті, Софії. З останнього місця нам пишуть:

22 січня українська кольонія в Софії відправила службу Божу, а у вечорі організувала вечірку з рефератами, присвяченими національно-державному святу. Були присутні члени „Української Громади“ і „Українського Студентського Гуртка“ та інші, переважно відомі в Софії українці, на чолі з місцевим представником У. Н. Р. п. Драгомирецьким. З бажання всіх присутніх послано було привітальні телеграми: Головному Отаманові, уряду У. Н. Р. і болгарському прем'єр міністру. Крім того, місцеве представництво уряду У. Н. Р. розіславо відповідні меморандуми Болгарському уряду, Академії Наук, Ректору університета, Клубові болгарських журналістів, редакціям місцевих газет, Голові болгарського Парламенту, Болгарському червоному хресту, Селянському союзу в Болгарії, а також місцевим представникам держав Великобританії, Франції, Італії, Голяндії, Злучених Штатів Америки, Польщі, Чехії, Сербії, Австрії, Германії, Іспанії, Венгрії, Румунії, Бельгії, Швеції, Греції та Аргентини“.

Всюди українське суспільство однодумно маніфестувало свою відданість ідеї незалежної української державності і незмінне рішення захищати її до останніх сил.

Користуючи момент, Голова Дипломатичної Місії У. Н. Р. у Парижі О. Шульгин звернувся 22 січня до Голови французького уряду з нотою; де зазначив, що „український народ залишається вірним своїм національним ідеалам: він довів це своєю крівавою боротьбою і не перестає доводити це сьогодня.“

„При цій нагоді — додав п. Шульгин у своїй ноті — протестую проти претензій російських совітів виступати на Льозанській конференції в імені України. Український народ ніколи не погодиться, щоби його гнобителі — російський совітський уряд і його агент на Україні Раковський — виступали від його імені. Український народ не признає і не признає ніколи жадних зобов'язань, які в його імені затягнуть його гнобителі.“

З діяльності Українського Центрального Комітету. В статтях п. О. Пачевського про національну освіту нашої молоді на еміграції і п. О. Хоменка про емігрантський з'їзд зазначена та праця, яку провадить Український Центральний Комітет у Варшаві для поліпшення стану нашої еміграції. Але освітнimi та організацiйnimi потребами еміграції та праця У. Ц. К. не обмежується. В останній час найбільше турботою справою, яку провадить Ц. К. з величими утрудненнями — це є справа захисту емігрантів від виселення з Польщі і здобуття для них права азилу. Особливо утрудняється ця робота тим, що емігранти часто-густо не мають відповідних документів, і У. Ц. К. мусить ріжними шляхами здобувати докази прав емігрантів на азиль. Невважаючи на труднощі ця робота дає вже свої добрі наслідки: багато емігрантів, яким загрожувала можливість видалення за межі Польщі, одержують дозвіл від польської влади на дальнє перебування в Польщі. В канцелярії У. Ц. К. ми довідалися, що Дирекція Комітету звертається до еміграції з обіжником де висловлюється бажання, щоби особи, які не мають можливості на місцях свого перебування довести перед адміністративною владою свої права на азиль і яким через це загрожує певна небезпека — зверталися до У. Ц. К. (Канцелярія приміщується в Отелі Польському, кімната ч. 11, Длуга вулиця, ч. 29) з відповідними заявами, отримавши до заяв матрикулярні дані, поштові марки на пересилку підковіді і гроші на канцелярії видатки по такій таксі: особи, які мають заробіток до 150.000 м. п. у місяць платять 5 тисяч м. п., особи з заробітком до 300.000 м. п. платять 7-10 м. п., особи з заробітком до 500.000 м. п. платять 15 тисяч, особи з заробітком більше 500.000 м. п. платять 20 тисяч м. п. і більше пропорціонально заробітку.

Другую справою, яка зосереджує на собі велику увагу У. Ц. К., являється матеріальна — допомога дітям, хорим і найбільш нужденним елементам еміграції, що перебувають в таборах і взагалі на чужині. Поважну співпрацю в цій справі переводить Жіноча Підсекція У. Ц. К. Загальна сума допомоги, яку видав Ц. К. за часового істнування себ-то з вересня 1921 р. досягає 7.931.921 мар. пол.

Тепер на черзі стоїть ціла низка справ, біля яких клопочеться У. Ц. К.,

а саме: засновання нових філій Ц. К. (в Кракові, Рівному, Ченстохові), улаштовання в Варшаві інтернату для студентів емігрантів і забезпечення дальншого існування української гімназії, що зараз перебуває в таборах, але з припиненням допомоги з боку І. М. С. А. повинна бути перенесена в інше місце. Ц. К. шукає для неї помешкання на Волині в якісь монастирі, або в іншім відповіднім місці і бувби дуже вдячний громадянам за всяку вказівку, пораду та допомогу в цій справі. Так само дуже цінною для Ц. К. була всяка порада та допомога в справі влаштування санаторії для туберкульозних і виснажених дітей емігрантів. Найдоцільніше було бы таку санаторію на 30—40 дітей заснувати десь на селі, чи на хуторі, чи в монастирі в місцевості з українським населенням, і Ц. К. підшукує відповідне місце.

Українська парламентарна презентація. Від земель з українським населенням, що зараз перебувають під Польщею—Волині, Холмщині, Підляшші і Підлісся до польського Сейму і сенату вибрано 26 послів, які і складають спільну Українську Парламентарну Репрезентацію. Всіх послів і сенаторів обов'язує одноцільний програм і тактика та солідарність у всіх питаннях національного характеру.

Посли до Сейму складають Український Соймовий Клуб. В склад його входять: Братунь А., Васильчук А., Васильчук ІІ., Войтюк Я., Дмитрюк В., Козіцький С., Козубський С., Комаревич В., Любарський С., Маківка С., Павлюк І., Пащук А., Пирогів М., Підгірський С., Приступа Х., Скрипа О., Тимощук Ю., Хруцький С., Чучмай Б. Посол М. Луцкевич вийшов з українського клубу, в зв'язку з виступом в Соймі в справі Галичини, що зробив на власну відповіальність.

До президії Українського Соймового Клубу вибрано: головою А. Васильчука і заступниками — С. Підгірского і М. Пирогіва.

Українські Сенатори — прот. Герштанський Д., Карпинський О., Левчаківська О., Маркевич Л., Постернак І і Черкавський М. — складають Український Сенатський Клуб. До президії його вибрано: головою О. Карпінського і заступником голови М. Черкавського.

Президії обох клубів з доліченням трьох членів Соймового Клю-

бу: П. Васильчука, Б. Козубського і Я. Вайтюка складають Парламентарну Комісію, яка вирішує біжучі питання менш широкого значення.

Зв'язок з населенням тримає центральний секретаріат, який має філії на місцях. Крім того, весь час українські посли і сенатори на місцях влаштовують віча, на яких роблять доклади про свою працю в Соймі і Сенаті.

Українські посли не раз вже виступали в ріжномонітних справах з Соймової трибуни. З цих виступів найбільш значі — С. Підгірського в справі експозе прем'єр-міністра; в своїй промові С. Підгірський намітив весь програму Української Репрезентації і зупинився над болючими питанням, що тяжать над українським народом а також виступ П. Васильчука в справі бюджету Річісполітої Польської.

До 6-го лютого через Сойм від Української Парламентарної Репрезентації пройшло 34 інтерпеляції і наглих внесків в сиравах: земельній, церковній, відбудові країни, українського шкільництва і т. д.

Український Соймовий Клуб ніде під демократичними гаслами і не входить в партійні комбінації, що мають місце серед польських Соймових утворень.

Як свідчать численні факти, зазначені в пресі і в листуванні з місцевим населенням, воно ставиться з повним довір'ям до своїх представників і підтримує контакт з ним.

Становище студентів у Польщі Значна більшість студентів українців у Польщі, що належать до політичної еміграції, складають із себе союз, який обімає тепер дві громади: варшавську — біля 80 членів, і Krakівську — біля 1 членів. Завдяки заходам, підтриманим Українським Центральним Комітетом, польський уряд в минулому році літом видав студентам грошеву підпомогу, а саме чотири міл. мар. пол. Ізоб поліпшити й надалі становище студентів емігрантів та притягти до справжнього студіювання науки тих, що перебували в таборах, Центральний Комітет звернувся до польського уряду з ширшим меморіялом про постійне і регулярне асигнування допомоги студентам, хоча в розмірі крайнього прожиточного мінімума. Разом з тим, щоб полегшити позитивне вирішення цієї справи і поставити її в майбутньому на більш певний ґрунт, висунута була ідея утво-

рення при Центральному Комітеті патронату, в складі професорів вищих польських шкіл, де студіюють українці, і представників старшого українського громадянства та організованого студенства.

Такий патронат для опікування студентськими справами у скорому часі дійсно був зорганізований і фактично розпочав свою працю розподілом нової квоти в десять міл. м. п., асигнуваних урядом в осені минулого року. Але на жаль ширі старання патронату більш менш грунтовно і стало поліпшити становище студентів-емігрантів дали, з незалежних від нього причин, малі наслідки. Даліших асигнувань від уряду поки що нема і зараз становище студентів, позбавлених матеріальної підтримки, надзвичайно скрутне. Де хто з них вже покидає студії й шукає заробітків, де-хто перебирається у Чехословаччину.

До емігрантського зїзду. Український Центр. Комітет ухвалив такі правила підготовки емігрантського зїзду:

Для остаточного зясування організаційних зasad, на підставі яких має бути скликаний емігрантський зїзд, а також для випрацювання його програму, регуляміну, розподілу рефератів по окремих питаннях та розвязання відповідник технічних питань має бути скликана при Дирекції Укр. Центр. Комітету, не пізніше як за місяць до зїзду, організація Комісія по його влаштуванню.

В склад організаційної Комісії мають увійти, окрім представників Центрального Комітету, делегати по одному від емігрантських кольоній Варшавської, Тарнівської, Ченстоховської і від районів: Каліцького, Львівського, Віленського (Вільно, Ліда, Волковиск, Барановичі), Берестейського (Берест, Гайнівка, Білосток, Пінськ), Рівенського (Рівно, Сарни, Здолбуново, Остріг, Дубно, Кременець), Ковельського (Ковель, Володимир Волинський, Ківерци, Луцьк).

В тих місцевостях, де еміграційне громадянство живе організованим життям, делегати обираються по згоді між собою вищих керуючих органів (управ, комітетів тощо), а в решті місцевостей — на зборах громадян, які визнають бажаним і корисним скликання емігрантського зїзду. Там, де існує лише одна емігрантська організація, управа її для обрання делега-

та запрошує стороніх більш видатних і досвідчених громадян в кількості, по можливості, не менш ніж її власний склад.

Примітка. Коли по місцевим умовам зазначений у цім артикулі порядок обрання делегата покажеться не відповідним, то місцеві громадяни самі встановляють інший порядок.

Вибори делегатів на місцях мусуть відбутися на пізніше 25 березня. О результатах виборів певайно повідомляється Центральний Комітет з наданням протокола виборів або іншого доказу закономірності делегатського мандата.

Центральний Комітет не пізніше за десять днів до скликання організаційної Комісії призначає термін засідання і подвідомлює про нього обраних членів.

По прибутті до Варшави Члени Організаційної Комісії зголосуються до Центрального Комітету (Алея Руж 6, п. 9) і одержують необхідні інформації.

Бажаю було, щоби делегати, які пойдуть на засідання Комісії були забезпечені коштами на переїзд і перебування в Варшаві. В окремих випадках, коли громадянство не зможе забезпечити своєму делегатові коштів на подорож до Варшави у повній сумі, Центральний Комітет стане в допомозі грошовою підтримкою, але в сумі, що не перевищує половини потрібних видатків.

На світло деннє. Хто більше лиха приніс українському народові – чи теперешні володарі України, червоні кати, що вже четвертий рік гвалтують і винищують нашу Батьківщину, чи ті хижаки, що налітили на Україну, мов та чорни зграя, під приводом генерала Денікіна? Про те може оповісти лише сам український народ, та ті документи, що вже входять до історії нашої визвольної боротьби.

Російські публіцисти і навіть громадські діячі урочисто вітали генерала Денікіна. Іде й тепер як жива стоїть зустріч представників добровольчої армії Київською міською думою, в склад якої тоді входили переважно росіянине та „малороси“. Вони вітали денікінців „осанною“, а під цю „осанну“ народи, що заселяють Україну, в розначу кричали „Пробі, рятуйте!“.

Про це, звичайно, мовчить емігрантська преса, не пишеться про звір-

ства добрармії ні в ріжких спогадах, ні в часописах та книжках, що видається іх чимало москалями.

Український народ, що позбавився одного ката, попав одразу в обійми другого і тут, на чужині, переховуються між іншим документи, правда не слідчих комісій, а рапорти старшин і „докладні записи“ українських козаків, що з ріжких причин були свідками звірств добрармії і знищання над змаганням українського народу жити своїм самостійним життям. Особливо багато таких документів, які оповідають про страшні погроми на Україні над мирним населенням, що вчинили їх представники російської добровольчої армії.

Частину цих документів знаходимо в виданій на цих днях книжечці під назвою: „Витяги з документів, які в оригіналах переховуються в „Головному Військово-Історичному Музею —Архіві“ армії У. Н. Р.

Щиро й правдиво передається в ній про те, що діялось на Україні під час панування Денікіна. Але ці „витяги“ є лише коротенький вступ до тієї жахливої драми, що відограли і відиграють їх й досі на Україні московські імперіялісти ріжких кольорів. Коли переглядаєш ці документи, то лише дивуєшся – яка єдність, що до насадження єдиної недилімої у большевиків з денікінцями, яка спільність в методах, яка рідність грабіжницької психології.

І вже перший „витяг з документів“ „рапорт адютанта Управління Начальника постачання 5-ї стр. дивізії сотника Гадзяцького“ вводить нас воцю жахливу драму, що переживав її український народ.

„Коли було захоплено наш ешелон, говориться в рапорті, то зразу була розстріляна вся рабоча команда. Почалося грабування бази постачання“. А далі в цьому рапорті читаємо: „коли через Жмеринку пересувався відділ генерала Слащова, козаки (себто солдати) почали серед білого дня на вулицях грабувати населення – знімати футра, шапки, вривалися в жидівські помешкання“.

Можно собі уявити, що робили там в помешканнях „освободителі всієї Русі“.

Отож цього Слащова зустрічали всюди росіяне, як дійсно збавителя; а цей герой наробив мабудь найбільше лиха в боротьбі з „українським

сепаратизмом". Бо тож його були знамениті циркуляри „о малоросійськом наречії" і закриттю українських шкіл.

До цього рапорта багато мігби додати український народ. Імена генералів Шилінга і Слащова навіки не забудуться на Україні.

Поминаючи рапорти, які свідчать про так-би мовити „малі грабунки", коли палилися села і просто на вулицях в містах здіймався з громадян одыг і т. д., зупинимося лише на тих документах, які пресвідчулють, що грабунки в добармії були введені в певну систему і що вища влада, включно до командуючих арміями, співчувала цим грабункам. Таких документів в книжці є досить. Наводимо один з них— рапорт молодшого старшини 1-ої сотні 1 куріння Резервої бригади хорунжого Тимошенка, який був примусово забраний до війська добармії. Хорунжий Тимошенко оповідає:

„Містечко Посад Вісунський в цей час бомбандіровалось гарматним огнем отряда генерала Склярова; стрілянина стихла на другий день. Я в цей день взяв відпук і поїхав у містечко, понеже я там мав родичів. В цей момент у містечку творився погром; все майно, що можна було взяти з собою, вивозилось у м. Миколаїв, а таке як—хати, повітки, клуні, хліб молочений і немолочений палилось, молодих людей мужеського полу замордовували, жінок насилували, і тільки те майно вціліло, котре вспіло захиистити духовенство містечка; із 2500 дворів вціліло не більш, як 500 дворів".

Грабіжницькою психольогією були охоплені всі вищі чини армії ген. Денікіна. В рапорті того-ж старшини знаходимо:

„Військо 2 корпуса, котрим керував ген. пор. Пронтів, а 5 дівізією ген. пор. Осовський громило Рибницю, при чому населення Рибниці було вигнано за Дністер, а майно все, як з крамниць, так і з приватних домів було пограбовано. Генерали Осовський і Шевченко дивлячись на грабунки реготались. Генерал Осовський казав: нехай прийдуть большевики та побачуть, що ми вмімо, ще краще їх грабувати".

Далі знаходимо ще яскравіші приклади, що вже вводять нас у вік середнєвіччя, в вік тортур. Хорунжий Свідерський оповідає:

„Випадки грабіжництва помічались у всіх населених пунктах розташування добровольчої армії. По наказу начальника 13 добровольчої дивізії ген. Ангуладзе було разбито гарматним огнем село Сльорино, Ольгопільського повіту і розстрілино трьох заложників (селянам було оповіщено, що ці люди для забезпечення спокою будуть направлені в м. Одесу). По наказу ген. Слащова в м. Єлизаветгороді було повіщено 12 чоловік на площі перед будинком кавалерійської школи; тіла повішених, згідно наказу, не знімались на протязі трьох днів. Над одним з повішених висів напис: Петлюровець, комуніст, бандіт Андрій Стратієнко, над другими — „єго одіннадцять помоціїков".

Другий хорунжий Жувака, що також був у добровольчій армії, оповідає:

„Погроми, грабіжництво і ріжні насильства тривали під весь час перебування добровольців на Україні. Так наприклад в м. Біла Церква один час стояв „6-ий Кубанський пластунський баталіон", який погримч майже всі будинки і крамниці, відверто грабував і розстрілював зпочатку жилівське населення, а потім прийшлися і за українське.

Ці погроми, грабіжництва провадились павільть по наказу вищого командного складу. Так, напр. 6 січня 1920 року, 77-й Тенгінський полк, після бою з червоними зайняв с. Александровку, що біля ст. „Долінська". Звичайно налякане під час бою населення поховалось у льохи. Був підданий наказ, щоб грабувати і погромити село. Піхота відмовилася. Тоді була викликана кінна розвідка полку, яка й почала „господарювати"

Поруч з українським населенням грабувалось і жидівське. Тут тіж жахливі малюнки.

Тім, хто пише про жидівські погроми на Україні, варто використати ці „витяги з документів", що роскидані на 50 сторінках скромної таборової брошюри.

Взагалі ж ці „витяги з документів" зобовязують нашу еміграцію підтримати наш музей-архів, надіслати туди всі документи, які в кого випадково залишилися, щоб тим самим допомогти нашим історикам докладно розібратися в сучасних подіях на Україні.

РІЖНІ ВІСТИ.

Лекція про Шевченка в Варшаві. 4-II с. р. в „Славянському Т-ві Культури і штуки”, в помешканні Артистичного Клубу, П. І. Зайцев виголосив відчит на тему: „Шевченко, Поляки й Славянщина”. Лектор, зясовуючи генезу революційно-визвольних ідей Шевченка, з особливою увагою спинився на тих їх моментах, які луčать Шевченка з євангельсько-революційною ідеологією польської еміграції 30 — 40 р. р. XIX в. Спинившись на знайомстві Шевченка з польською літературою й особистих звязках його з поляками, лектор охарактеризував далі славянські симпатії Шевченка, їх походження й т. мов. Його славянський програм, а також значення його, як одного з найвидатніших поетів славянського світу, зазначивши і впливи Шевченка на інші славянські літератури. Лекцію авдиторія вислухала з великою увагою. Відомі нам, особливо з останніх дослідів п. и. В. Щурата й Брика, дані, що були предметом відчиту, — були абсолютною новиною для авдиторії. На лекції крім представників польської літератури й науки були присутні п. посол Чехословацької Республіки п. Макса і члени болгарського і сербського посольства.

Лекцію П. І. Зайцева докладно зрефсовано було в варшавських часописах „Kurjer Polski”, „Kurjer Ropappu” і „Gazeta Warszawska”.

Шкільно-Просвітний фонд. Комісія по розподілу грошей, зібраних для інтернованих козаків і старшин в таборах Каліш і ІІІепіорно, заснувала з ініціативи Вяч. Прокоповича шкільно-просвітний фонд для врятовання таборових шкіл, що опинилися в дуже скрутному становищі після припинення діяльності І М С А. Пожертви в цей фонд можна надсилати на ім'я п. Олени Лукасевич (Miedziana 10 т. 7. Warszawa) або Елизавети Мешківської (Komitet Brylański. Skalmierzyce. Polska).

Протест журналістів. В „Україн. Сурмачеві” вміщено надіслану з Відня заяву журналістів і письменників С. Черкасенка (П. Стака), Мик. Залізняка, М. Кушніра-Якіменка, І. Базяка, А. Баранова і В. Кедровського з протесом проти порушення статуту і надумживань з боку Тимчасової Управи

Союзу і скликаних нею загальних зборів, що відбулися 29 січня під голівуванням п. А. Жука.

Арештування митрополіта української автокефальної церкви. 7 лютого арештовано у Київі голову автокефальної української церкви Василя Липковського. Арештувані ще де-які українські єпископи. Арешти, що розпочалися серед вищих представантів української автокефальної церкви очевидно злучені з пляном зліквідувати цю церкву, як „шовіністичну” та замінити її большевицькою „живою церковью“. Харковський „Комуніст“ по відомляє, що цими днями відбудеться „І-й всеукраїнський церковно-обновленческий з'їзд“ і сформувалося всеукраїнське церковне управління В. Ц. У., що перебуває „в тісному каноничному звязку“ з російською церковью та її В. Ц. У. Так званого екзарха України, призначеного російським патріархом митрополіта Михаїла Ермакова звільнено як контр-революціонера, а митрополітом України, Крима і Галичини(?) вибрано „Церковно-обновленця“ архієп. Тихона, його заступникам прот. Шаповалова і проф. Белолікова.

Лиха справа з Київськими контракти та з Харківським ярмарком. Большевицький „Неп“ чи мало праці та грошей витратив на те, аби спопуляризувати за кордоном інтерес до Київських контрактів і Харківського ярмарку, сподіваючись приїзду великого числа купців — чужоземців та підписання ними торговельних транзакцій. Де яка частина польської і німецької преси грала в руку большевикам і мало не золотих гір сподівалась від участі своїх купців в ярмарках українських. Та надії ці не справдились: кількість чужоземних купців була нікчемна. В ярмарках взяли участь майже виключно большевицькі „трести“ державні. Села не реагували на ярмарок. У покупців не вистарчало готівки. На хреценському ярмарку в Харкові, головним чином, продавався вугіль, сушона риба, дерево, нафта — все це не має ніякого стосунку до ярмарку, а коли транзакції на продаж цього „краму“увійшли до загальної реєстрації, со тільки для того, щоб задурити очі маловірним.

DRUK-TŁOCZNIA
P. SZWEDEGO
WARSZAWA
Warecka 9. Telef 509-31.